

TOŻSAMOŚĆ
NARODOWA

W PROCESIE EDUKACJI SZKOLNEJ

Tożsamość narodowa w opinii uczniów klas I–III szkół podstawowych Raport z badań empirycznych

IBE

INSTYTUT
BADAŃ
EDUKACYJNYCH

NAUKA DLA
SPOŁECZEŃSTWA

ZEMISI

Tożsamość narodowa w opinii uczniów klas I–III szkół podstawowych

Raport z badań empirycznych

Robert Zieliński

Jakub Koper

IBE

INSTYTUT
BADAŃ
EDUKACYJNYCH

NAUKA DLA
SPOŁECZEŃSTWA

2024

Autorzy:

Robert Zieliński, Jakub Koper

Redakcja merytoryczna:

dr hab. Radosław Kossakowski

Redakcja językowa:

Monika Niewielska

Projekt okładki:

Anna Nowak

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

ISBN: 978-83-68313-06-2

Copyright© Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2024

Wzór cytowania:

Zieliński, R., Koper, J. (2024). *Tożsamość narodowa w opinii uczniów klas I–III szkół podstawowych. Raport z badań empirycznych*. Instytut Badań Edukacyjnych.

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu NdS/552403/2022/2022, kwota dofinansowania 1 754 894,25 zł, całkowita wartość projektu 1 754 894,25.

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Wstęp	4
1. Ogólne założenia metodologiczne	5
1.1. Dobór próby	6
1.1.1. Charakterystyka badanej grupy uczniów klas I–III	13
1.2. Główne pytania i założenia badawcze dzieci w klasach I–III	16
2. Prezentacja wyników badań empirycznych	18
2.1. „Kto ty jesteś?” – skojarzenia z Polską dzieci uczących się w klasach I–III szkół podstawowych	18
2.2. „Jaki znak Twój?” – znajomość symboli i barw narodowych dzieci z klas I–III szkół podstawowych	27
2.2.1. Symbole narodowe	28
2.2.2. Barwy narodowe	40
2.3. „W jakim kraju?” – znajomość hymnu wśród dzieci wczesnoszkolnych.....	54
2.4. „Czym zdobyta? – Krwią i blizną”: święta narodowe w opinii dzieci wczesnoszkolnych	65
2.5 „Czym twa ziemia? – mą Ojczyzną”: wyobrażenie „ojczyzny” wśród dzieci wczesnoszkolnych	75

2.6. „Gdzie ty mieszkasz? – Między swymi”: znajomość regionu przez dzieci wczesnoszkolne	82
Zakończenie	89
Bibliografia:	95

Wstęp

Niniejszy raport jest wynikiem gruntownych badań empirycznych przy zastosowaniu techniki kwestionariusza ankiety, przeprowadzonych w celu zrozumienia i analizy poczucia tożsamości narodowej wśród najmłodszych uczniów. Powyższe przedsięwzięcie badawcze było bardzo trudne, ponieważ zostało przeprowadzone w najmłodszej grupie uczniów polskiego systemu szkolnictwa podstawowego. Celem badania, które objęło uczniów klas I–III, było sprawdzenie, jak wcześnie zaczyna się u nich formować poczucie tożsamości. Zrozumienie, jak dzieci w wieku szkolnym kształtują i wyrażają swoją tożsamość narodową, może być kluczowe dla edukacji patriotycznej i obywatelskiej oraz integracji społecznej.

W dobie dynamicznych zmian społecznych i kulturowych, zrozumienie przez empiryków tożsamości narodowej w kontekście edukacji wczesnoszkolnej staje się kluczowym elementem opracowywania skutecznych strategii nauczania oraz budowania społeczeństwa otwartego i tolerancyjnego. Raport ten ma na celu nie tylko dostarczenie informacji na temat obecnej sytuacji, ale także zidentyfikowanie potencjalnych obszarów do dalszych badań i rozwoju. w szczególności może pomóc w opracowywaniu strategii edukacyjnych, które promują pozytywne poczucie tożsamości narodowej i szacunek dla różnorodności kulturowej. Ponadto dostarcza wnikliwych informacji i danych, które mogą pomóc nauczycielom, edukatorom, rodzicom i decydentom w zrozumieniu tego ważnego aspektu rozwoju dziecka. Mamy nadzieję, że nasze badania przyczynią się do tworzenia efektywniejszych strategii edukacyjnych i społecznych, które będą respektować i kształtować poczucie tożsamości narodowej wśród najmłodszych uczniów szkół podstawowych. Raport stanowi bazę informacyjną na temat wiedzy uczniów z klas I–III na poruszany temat, dodatkowo może być ważnym wkładem w zrozumienie tożsamości narodowej interpretowanej przez dzieci, co może budować potencjał do wpływania na przyszłe strategie edukacyjne i społeczne. Mamy nadzieję, że nasze badania będą użyteczne dla wszystkich zainteresowanych stron i przyczynią się do tworzenia bardziej inkluzywnej i rozumiającej edukacji na poziomie wczesnoszkolnym.

Robert Zieliński

1. Ogólne założenia metodologiczne

Projekt *Tożsamość narodowa w procesie edukacji szkolnej* ma na celu dogłębną analizę procesu formowania się i kształtowania postaw patriotycznych oraz identyfikacji narodowej wśród młodych Polaków. Jednym z kluczowych celów szczegółowych jest zrozumienie metod, jakie stosują nauczyciele w procesie kształtowania postaw uczniów względem tożsamości narodowej. Kolejnym aspektem projektu jest analiza samych postaw uczniów oraz sposobów ich kształtowania, zarówno w szkołach podstawowych, jak i ponadpodstawowych. Ponadto projekt obejmuje badanie czynników wpływających na postawy patriotyczne oraz formowanie tradycji kulturowych związanych z wizerunkiem narodowym na poziomie lokalnym. Istotnym elementem analizy jest również klasyfikacja trudności komunikacyjnych w przekazie treści edukacyjnych dotyczących tożsamości narodowej, w relacji między nauczycielem a uczniem. Ponadto zakłada on naukową interpretacji wyników badań oraz ich upowszechnianie, w celu pobudzenia dyskursu naukowego na temat kształtowania postaw tożsamości narodowej w Polsce.

W projekcie przeprowadzono kompleksowe badania oparte na metodzie ilościowej z zastosowaniem techniki CAWI (Computer Assisted WebInterview). Zakłada ona prowadzenie badań ankietowych przez internet. Respondenci wypełniają ankietę online, a wpisywane przez nich odpowiedzi automatycznie zapisują się w bazie danych. W tym wypadku wsparciem było narzędzie „Lime Survey”, czyli specjalistyczny program do tworzenia i przesyłu kwestionariuszy ankiet wskazaną drogą. Dlaczego postanowiliśmy skorzystać z tej techniki?

Ciągły rozwój technologiczno-informatyczny daje możliwości dotarcia do wybranej grupy respondentów w znacznie szybszym czasie niż przy użyciu tradycyjnych metod, takich jak np. PAPI (Paper & Pen Personal interview). Ponadto metoda oszczędza czas zarówno badaczy, jak i respondentów. W tej sytuacji badani przeznaczali swój czas wyłącznie na uzupełnienie kwestionariusza ankiety. W zależności od grupy badawczej, do której ankietowane osoby należały (dyrektorzy szkół, nauczyciele, uczniowie szkół podstawowych i ponadpodstawowych), czas ten różnił się ze względu na specyfikę i długość pytań.

Dodatkowo tego typu forma badań daje respondentom większe poczucie anonimowości, co mogło przełożyć się na bardziej rzetelne i szczere udzielanie odpowiedzi.

Przygotowany przez zespół projektowy skrypt pozwala na kontrolę przebiegu procesu badawczego. Zaprojektowane w programie Lime Survey odgórne reguły przejścia pozwoliły na płynne wypełnianie kwestionariusza. Respondent nie miał możliwości pominięcia żadnego pytania, ponieważ wyświetlały mu się one w odpowiedniej kolejności. Nie mógł też przejść do następnych pytań bez zaznaczenia odpowiedzi na wcześniejsze. Technika ta jest popularna zarówno w badaniach akademickich, jak i marketingowych, ponieważ jest jedną z najtańszych w realizacji. Dane same zapisują się w przeznaczonym do tego programie, co zdecydowanie skraca czas obróbki uzyskanych informacji oraz eliminuje ryzyko popełnienia błędu przez osobę wpisującą dane. Bardzo szybko można je eksportować do dowolnych arkuszy kalkulacyjnych.

Jak w każdej technice, tak i w tej można doszukać się wad. Jedną z nich jest brak możliwości weryfikacji, czy ankietę wypełniły osoby reprezentujące próbę. Przyjęto regułę zaufania do dyrekcji i nauczycieli szkół, którzy zachęcali do wypełniania ankiet odpowiednią grupę uczniów.

1. 1. Dobór próby

Do wszystkich modułów (grup badanych) badań ilościowych, zastosowano dobór probabilistyczny (losowy) warstwowy. Polega on na podziale całej populacji generalnej na tzw. warstwy i dokonaniu bezpośredniego losowania niezależnych prób w obrębie każdej warstwy. Podział populacji na warstwy musi być przeprowadzony w taki sposób, aby każdy element wchodził tylko do jednej warstwy i znajdował się w jednej z nich. Same warstwy powinny być jednorodne i różnić się między sobą istotnie. Wyróżnia się trzy rodzaje doboru losowania warstwowego: dobór proporcjonalny, nieproporcjonalny i optymalny (Skarbek, 2013).

W przypadku badań zrealizowanych w ramach naszego projektu, ze względu na zróżnicowaną liczbę szkół w każdym województwie, zastosowano podział całej populacji generalnej na tzw. warstwy (w tym wypadku warstwą jest województwo, czyli wzięto pod

uwagę 16 warstw) i dokonano bezpośredniego losowania szkół poprzez dobór proporcjonalny. Dobór proporcjonalny został obliczony za pomocą średniej arytmetycznej, z uwzględnieniem błędu maksymalnego: 5%, który informuje nas o tym, jaką poprawkę powinniśmy przyjąć.

Zarówno dobór proporcjonalny w pierwszym losowaniu, jak i dalsze etapy dołosowania wzięto z operatów opartych na bazach danych „Zestawienia szkół na poziomie jednostkowym SIO 2021–2022”. Zestawienia tego typu są dostępne w Systemie Informacji Oświaty i/lub w bazach danych właściwego ministerstwa (MEiN). Bazy danych zawierały 22 488 wszystkich szkół.

Z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, iż w roku szkolnym 2022/2023 w Polsce do 14,1 tysiąca szkół podstawowych uczęszczała 3,1 mln uczniów, z tego 5,9 tys. W miastach i 8,2 tys. na wsi. w szkołach funkcjonujących w miastach uczyło się 2,0 mln uczniów, a na wsi 1,1 mln. W roku szkolnym 2022/23 w Polsce działało 6,8 tysiąca szkół średnich dla młodzieży, włączając w to szkoły specjalne, gdzie ogółem uczyło się 1 671,2 tysiąca uczniów.

W poprzednim roku szkolnym liczba ta wynosiła 1 547,6 tysiąca. W 2 398 liceach ogólnokształcących dla młodzieży, naukę pobierało 726,4 tysiąca uczniów, z czego większość stanowili kobiety (62,7%), podczas gdy 1 861 techników miało 711,1 tysiąca uczniów, zdecydowanie przeważających mężczyzn (61,0%). Natomiast do 1 672 szkół branżowych i stopnia uczęszczało 195,1 tysiąca uczniów, z których 67,2% stanowili mężczyźni.

Kontynuujących naukę w 226 szkołach branżowych II stopnia było 11,4 tysiąca uczniów, z czego 10,8 tysiąca w miastach i 0,5 tysiąca na wsi. Po raz pierwszy zanotowano 0,9 tysiąca absolwentów tych szkół, co stanowiło 0,3% ogółu absolwentów szkół średnich.

W placówkach edukacyjnych zatrudnionych było 512,1 tys. nauczycieli, licząc pełne etaty. Największą frakcję stanowili nauczyciele szkół podstawowych, reprezentując 51,7%. Wśród pracowników, kobiety dominowały w przedszkolach (99,1%) oraz szkołach podstawowych (83,2%), podczas gdy mężczyźni stanowili większość w szkołach artystycznych (42,4%) oraz branżowych szkołach i stopnia (41,1%). Przeważająca większość nauczycieli pełniła funkcję nauczyciela dyplomowanego (56,8%) (Główny Urząd Statystyczny, 2023).

Przed przystąpieniem do losowania założono na operat filtry w celu wyeliminowania szkół niepublicznych. Z tegoż operatu wylosowano publiczne szkoły podstawowe, licea ogólnokształcące i plastyczne, technika, branżowe szkoły i stopnia, które stanowią fundament naszych badań. W tabeli 1 przedstawiono rozkład liczby szkół wchodzących w skład próby uwzględniając województwa.

Próba wynosi 378 szkół przy założeniu:

- poziomu istotności: 95% (oznacza on, jak bardzo możemy być pewni uzyskanych rezultatów, $\alpha = 0,95$ oznacza, że na 95 (Andrzej Stanisław, 2006).
- wielkości frakcji: 0,5 (jeżeli szacujemy, że badana cecha występuje w 60% populacji należy podać 0,6; gdy nie znamy wartości, należy podawać 0,5).

TABELA 1. ROZKŁAD LICZBY SZKÓŁ WCHODZĄCYCH W SKŁAD PRÓBY NA WOJEWÓDZTWA.

Województwo	Liczba szkół stanowiąca próbę
MAZOWIECKIE	47
MAŁOPOLSKIE	40
ŚLĄSKIE	39
WIELKOPOLSKIE	34
PODKARPACKIE	29
LUBELSKIE	26
ŁÓDZKIE	24
DOLNOŚLĄSKIE	23
POMORSKIE	20
KUJAWSKO-POMORSKIE	19

Województwo	Liczba szkół stanowiąca próbę
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	15
ŚWIĘTOKRZYSKIE	14
ZACHODNIOPOMORSKIE	14
PODLASKIE	13
OPOLSKIE	11
LUBUSKIE	10
Ogółem	378

1. Dobory liczby uczniów w poszczególnych klasach. W obszarze próby 378 szkół, W celu sprecyzowania minimalnej liczby uczniów, którzy powinni wypełnić kwestionariusz ankiety, dokonano obliczeń wskaźników proporcjonalności w oparciu o liczbę poszczególnych roczników uczniów w danym województwie.

TABELA 2. LICZBA UCZNIÓW WCHODZĄCYCH W SKŁAD PRÓBY W ROZKŁADZIE NA WOJEWÓDZTWA.

Rodzaj szkoły	Klasy	Województwa	Liczba uczniów w poszczególnych klasach
Szkola podstawowa	I–III	DOLNOŚLĄSKIE	77
		KUJAWSKO-POMORSKIE	56
		LUBELSKIE	56
		LUBUSKIE	28
		ŁÓDZKIE	63
		MAŁOPOLSKIE	101
		MAZOWIECKIE	164
		OPOLSKIE	24
		PODKARPACKIE	60

Rodzaj szkoły	Klasy	Województwa	Liczba uczniów w poszczególnych klasach
		PODLASKIE	31
		POMORSKIE	71
		ŚLĄSKIE	119
		ŚWIĘTOKRZYSKIE	30
		WARMIŃSKO-MAZURSKIE	38
		WIELKOPOLSKIE	104
		ZACHODNIOPOMORSKIE	44
		Ogółem	1066
	IV–VI	DOLNOŚLĄSKIE	77
		KUJAWSKO-POMORSKIE	58
		LUBELSKIE	57
		LUBUSKIE	28
		ŁÓDZKIE	64
		MAŁOPOLSKIE	99
		MAZOWIECKIE	160
		OPOLSKIE	24
		PODKARPACKIE	59
		PODLASKIE	31
		POMORSKIE	70
		ŚLĄSKIE	119
		ŚWIĘTOKRZYSKIE	32
		WARMIŃSKO-MAZURSKIE	40
		WIELKOPOLSKIE	104
		ZACHODNIOPOMORSKIE	44
		Ogółem	1066
	VII–VIII	DOLNOŚLĄSKIE	77
		KUJAWSKO-POMORSKIE	58
		LUBELSKIE	57

Rodzaj szkoły	Klasy	Województwa	Liczba uczniów w poszczególnych klasach
		LUBUSKIE	29
		ŁÓDZKIE	64
		MAŁOPOLSKIE	97
		MAZOWIECKIE	158
		OPOLSKIE	24
		PODKARPACKIE	60
		PODLASKIE	31
		POMORSKIE	71
		ŚLĄSKIE	117
		ŚWIĘTOKRZYSKIE	32
		WARMIŃSKO-MAZURSKIE	41
		WIELKOPOLSKIE	104
		ZACHODNIOPOMORSKIE	46
		Ogółem	1066
Szkoły ponadpodstawowe	Licea, technika, szkoły branżowe	DOLNOŚLĄSKIE	74
		KUJAWSKO-POMORSKIE	58
		LUBELSKIE	61
		LUBUSKIE	28
		ŁÓDZKIE	65
		MAŁOPOLSKIE	100
		MAZOWIECKIE	154
		OPOLSKIE	25
		PODKARPACKIE	63
		PODLASKIE	33
		POMORSKIE	69
		ŚLĄSKIE	115
		ŚWIĘTOKRZYSKIE	33
		WARMIŃSKO-MAZURSKIE	41

Rodzaj szkoły	Klasy	Województwa	Liczba uczniów w poszczególnych klasach
		WIELKOPOLSKIE	102
		ZACHODNIOPOMORSKIE	45
		Ogółem	1066

2. Liczba nauczycieli wzięta do próby oparta jest na przedmiocie kierunkowym, którego uczą oni w szkole, uwzględniając także przedmioty podstawowe. Należy mieć na uwadze, że w próbie znajdują się szkoły z małą liczbą uczniów (szkoły na wsiach, w osadach), gdzie przykładowo może być nie trzech, a tylko jeden nauczyciel języka polskiego. W tym wypadku zespół badawczy kierował się liczbą godzin poszczególnych przedmiotów, co analogicznie rodzi zapotrzebowanie większej liczby nauczycieli uczących danego przedmiotu. Szczegółowe informacje dotyczące badań empirycznych wśród nauczycieli będą zawarte w raporcie przedstawiającym analizy danych zebrane w tej grupie badawczej.

TABELA 3. LICZBA NAUCZYCIELI WCHODZĄCYCH W SKŁAD PRÓBY NA WOJEWÓDZTWO.

Przedmioty nauczane	Minimalna liczba ankiet na jedną szkołę do realizacji wśród nauczycieli
Język polski	3
Nauczanie zintegrowane	2
Historia	2
Geografia	1
WOS, muzyka, plastyka	1
Pozostałe	2
łącznie	11

3. W badaniach metodą ilościową następną badaną grupą są dyrektorzy. Przyjmujemy, że liczba dyrektorów, którzy powinni wypełnić ankietę, powinna odpowiadać liczbie szkół

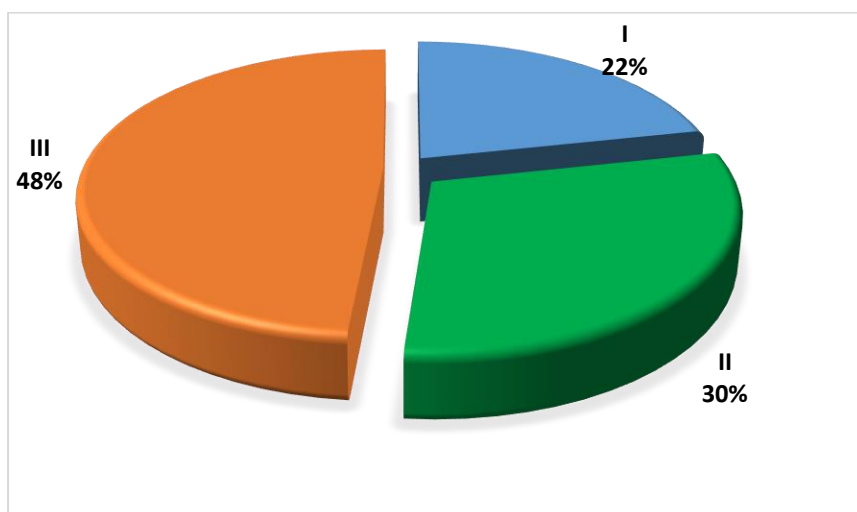
stanowiących próbę, czyli 378. Szczegółowe informacje dotyczące badań empirycznych wśród dyrektorów będą zawarte w raporcie przedstawiającym analizy danych zebrane w tej grupie badawczej.

1.1. 1. Charakterystyka badanej grupy uczniów klas I–III

Powyższy materiał dotyczący doboru próby przedstawia rozbięcie na moduły (grupy) badanych, w których były przeprowadzane badania. W niniejszym raporcie skupiamy uwagę na pierwszym module badań metodą ilościową, czyli na badaniach w klasach I–III szkół podstawowych. Badania ilościowe zostały przeprowadzone w okresie marzec–czerwiec 2023 roku równoległe we wszystkich badanych grupach, tj. wśród najmłodszych uczniów, uczniów klas IV–VI, VII–VIII i szkół ponadpodstawowych, a także nauczycieli i dyrektorów (grono pedagogiczne).

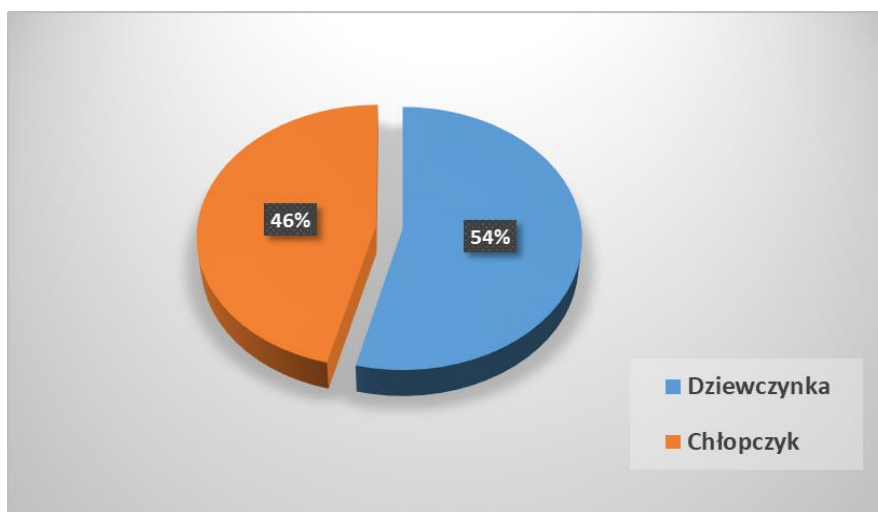
Zebrany materiał badawczy wskazuje, iż w badaniach empirycznych wzięło udział 1506 uczniów klas I–III. Przy czym 48% (731 uczniów) reprezentowało klasy III, 30% (449 uczniów) – klasy II i 22% (326 uczniów) – klasy I.

WYKRES 1. LICZBA UCZNIÓW BADANYCH W ROZŁOŻENIU NA POSZCZEGÓLNE KLASY EDUKACJI Wczesnoszkolnej.

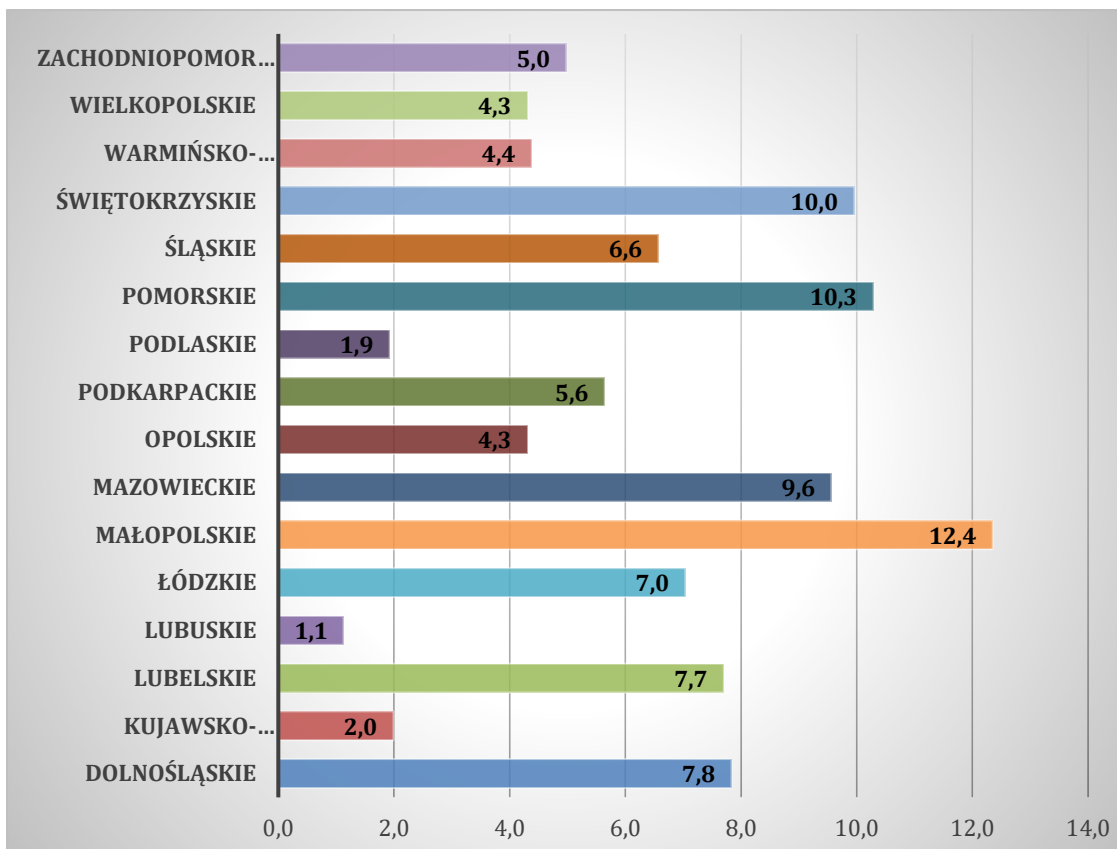

Na Wykresie 2 można zauważyć, iż 54% (812) kwestionariuszy wypełniały dziewczynki, natomiast Wykres 3 przedstawia procentowy udział dzieci, które wzięły udział w badaniach w rozkładzie na województwa.

WYKRES 2. ROZKŁAD ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ DZIECI BIORĄCYCH UDZIAŁ W BADANIACH.

WYKRES 3. PROCENT DZIECI BIORĄCYCH UDZIAŁ W BADANIACH W ROZKŁADZIE NA WOJEWÓDZTWA.

Dane z Tabeli 4 przedstawiają rzeczywisty udział uczniów w badaniach klas I–III w stosunku do liczby uczniów stanowiących próbę. Jedynie w sześciu województwach (kujawsko-pomorskim, lubuskim, mazowieckim, podlaskim, śląskim i warmińsko-mazurskim) liczba uczniów jest mniejsza od zakładanej przed rozpoczęciem badań. W pozostałych województwach liczba ta

znacznie przewyższa liczbę z próby, a w świętokrzyskim przekroczono pięciokrotną wartość liczby założonej w próbie. Nauczyciele otrzymali wskazówki, aby dzieciom nie pomagać merytorycznie, a jedynie technicznie w razie problemów z internetem lub programem komputerowym. Możemy domniemać, iż w sześciu województwach zaangażowanie dyrektorów i nauczycieli mogło być mniejsze. Być może spowodowane to było natłokiem codziennych obowiązków zawodowych, zniechęceniem do tego typu badań i/lub zmęczeniem, ponieważ być może wylosowane szkoły uczestniczyły w różnego typu badaniach empirycznych.

TABELA 4 . LICZBA UCZNIÓW BUDUJĄCYCH PRÓBĘ REPREZENTATYWNĄ A LICZBA UCZNIÓW, KTÓRZY WZIĘLI UDZIAŁ W BADANIACH W ROZKŁADZIE NA WOJEWÓDZTWA.

Województwa	Minimalna liczebność próby reprezentatywnej	Rzeczywista liczba uczniów, którzy wzięli udział w badaniach
DOLNOŚLĄSKIE	77	118
KUJAWSKO-POMORSKIE	56	30
LUBELSKIE	56	116
LUBUSKIE	28	17
ŁÓDZKIE	63	106
MAŁOPOLSKIE	101	186
MAZOWIECKIE	164	144
OPOLSKIE	24	65
PODKARPACKIE	60	85
PODLASKIE	31	29
POMORSKIE	71	155
ŚLĄSKIE	119	99
ŚWIĘTOKRZYSKIE	30	150
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	38	66
WIELKOPOLSKIE	104	65
ZACHODNIOPOMORSKIE	44	75
Ogółem	1066	1506

1.2. Główne pytania i założenia badawcze dzieci w klasach I–III

Główne założenia badawcze przyjęte w badaniach dzieci klas I–III możemy podzielić na dwie grupy: poznawcze i praktyczne. Do celów poznawczych zaliczamy m.in. określenie stopnia rozwoju tożsamości narodowej u dzieci w wieku wczesnoszkolnym, a także zidentyfikowanie czynników wpływających na kształtowanie tożsamości narodowej. Kolejny cel to porównanie poziomu wiedzy dzieci w poszczególnych województwach. Tego typu dane mogą się przyczynić do wypracowania odpowiednich rekomendacji zarówno dla nauczycieli, jak i rodziców na temat wspierania rozwoju tożsamości narodowej u dzieci na etapie edukacji wczesnoszkolnej. Ważne jest, aby uwzględnić aspekt, że tożsamość narodowa u dzieci w wieku wczesnoszkolnym jest w fazie rozwoju. Dzieci w tym wieku zaczynają uczyć się o swojej przynależności narodowej, ale nie mają jeszcze w pełni wykształconej tożsamości ani indywidualnej, ani zbiorowej. We wczesnych procesach socjalizacji wtórnej, w kontaktach w grupie, kształtuje się tożsamość własna (indywidualna) i równolegle tożsamość zbiorowa, w tym wypadku mamy na myśli tożsamość narodową, wychowanie w duchu patriotycznym. „Wpływ na tworzenie tożsamości narodowej może mieć między innymi postać znajomości symboli narodowych, języka, historii danego państwa, ale także posiadania wiedzy związanej z dziedzictwem kulturowym/narodowym. Tożsamość jest pojęciem pojemnym. Czym innym jest tożsamość narodowa, czym innym kulturowa, czym innym społeczna etc.” (Ulańska, 2022, 133). W tym wieku dzieci wchodzi w etap przyswajania pierwszych czynników narodotwórczych, czyli budowania odrębności, językowej, kulturowej, historycznej, terytorialnej. Zazwyczaj odbywa się to poprzez przekazywanie wiedzy dotyczącej symboli narodowych, świąt narodowych, czy też przez zamykanie się w obrębie własnego regionu. „Tożsamość regionalna jest szczególnym przypadkiem tożsamości społecznej i kulturowej, która jest oparta o tradycję regionalną. Ważną rolę nadaje wyraźnie zdefiniowane terytorium, jego specyficzne cechy społeczne, kulturowe, gospodarcze, które wyróżniają ten teren spośród innych „małych ojczyzn” (Zormanowa, 2018, s. 173).

Budując socjologiczne narzędzie badawcze, mieliśmy na uwadze również aspekt psychologiczny. Dzieci w tym wieku są w fazie intensywnego rozwoju, dlatego narzędzia badawcze muszą być dostosowane do ich możliwości i potrzeb. Dzięki temu badania będą

wiarygodne i dostarczą rzetelnych odpowiedzi na pytania badawcze, a także informacji na temat wiedzy z zakresu edukacji narodowo-patriotycznej na etapie wczesnoszkolnym. W tworzeniu pytań do kwestionariusza ankiety wzięliśmy pod uwagę: stopień rozwoju poznawczego (dzieci w wieku 6–9 lat mają ograniczone zdolności poznawcze, dlatego narzędzia badawcze powinny być proste i łatwe do zrozumienia); stopień rozwoju emocjonalnego (dzieci są bardziej podatne na stres i emocje niż dorośli, dlatego narzędzia badawcze powinny być przyjazne i nie wywoływać u dzieci negatywnych emocji); stopień rozwoju społeczno-emocjonalnego (dzieci w tym wieku są bardzo towarzyskie i lubią współpracować z innymi, jednak mogą również pracować indywidualnie, dlatego zakłada się, iż kwestionariusz ankiety wypełniły samodzielnie). Zespół badawczy skorzystał z konsultacji, w czasie których narzędzie badawcze zostało poddane recenzji ekspertów reprezentujących nauki pedagogiczne, psychologiczne i socjologiczne. Narzędzia badawcze były poddane recenzji m.in. prof. Michała Łuczewskiego (psychologa i socjologa), dr Krzysztofa Jurka (pedagoga) i dr Dariusza Wadowskiego (socjologa i statystyka).

Kwestionariusz ankiety zbudowany został z 15 pytań podstawowych i 3 pytań tzw. „metryczkowych” (płeć, klasa do której uczeń chodzi, i województwo). Główne pytania ukierunkowane były na znajomość symboli narodowych, np. „Wybierz i zaznacz barwy narodowe Polski”. Część pytań dotyczyła wiedzy dotyczącej ojczyzny, np. „Czy znasz święta narodowe?” lub własnego regionu: „Z czego znany jest Twój region?”. Warto podkreślić, że odpowiedzi na pytania podstawowe (np. na temat regionu) można ze sobą korelować. Daje to szczegółowy obraz tej części wiedzy najmłodszych uczniów szkoły podstawowej, a także buduje podstawy do rzetelnego wnioskowania statystycznego na podstawie zebranego materiału badawczego.

2. Prezentacja wyników badań empirycznych

2.1. „Kto ty jesteś?” – skojarzenia z Polską dzieci uczących się w klasach I–III szkół podstawowych

W początkowej części kwestionariusza ankiety umieszczono zadanie w postaci rysunku przedstawiającego kształt granic terytorialnych Polski. Pytanie brzmiało: „Jaki kraj znajduje się na rysunku?”. Pytanie, należące do kategorii pytań otwartych, większości dzieci nie sprawiło trudności, ponieważ ze 1506 badanych uczniów 1485 odpowiedziało, że jest to „Polska” lub „mapa Polski”. Dwunastu uczniów nie potrafiło określić, jaki kraj prezentuje rysunek. Siedem osób wskazało, że kraj ten przypomina Rosję, a po jednej, że Anglię lub Grecję (Tabela 5). W tym wypadku można doszukać się dwóch czynników, które mogły ukierunkować najmłodszych uczniów na tego typu wskazania. Pierwszy to czynnik zewnętrzny – poprzez informacje zewnętrzne mylnie zinterpretowało wizualizację, jaką zademonstrowano. Drugi to czynnik wewnętrzny, w którym znaczącą rolę odegrała wyobraźnia. Na potrzeby niniejszego raportu przybliżamy trzeci okres rozwoju wyobraźni u dzieci w okresie edukacji wczesnoszkolnej, który przypada na wiek 6–9 lat. „Po okresie fantazjowania i spontanicznej zabawy pojawia się potrzeba bycia kompetentnym. Jednocześnie wraz z kształtowaniem się kontroli emocjonalnej dzieci tracą typową dla wieku przedszkolnego spontaniczność i zaczynają świadomie podejmować zadania, które stanowią okazję do odkrywania i potwierdzania swoich możliwości. Sukcesy odnoszone na polu zadaniowym i w relacjach społecznych prowadzą do rozwoju poczucia kompetencji oraz budowania pozytywnego obrazu siebie (Jankowska, 2019, s. 95).

TABELA 5 . JAKI KRAJ PREZENTUJE RYSUNEK WEDŁUG UCZNIÓW KLAS I–III.

Odpowiedzi	Częstości wskazanych odpowiedzi (N=1506)	Procentowy rozkład odpowiedzi (%)
Polska	1485	98,6
Rosja	7	0,5
Anglia	1	0,1
Grecja	1	0,1

Odpowiedzi	Częstości wskazanych odpowiedzi (N=1506)	Procentowy rozkład odpowiedzi (%)
Nie wiem	12	0,8
Ogółem	1506	100

W celu pogłębienia informacji dotyczących wskazań na inne kraje niż Polska zastosowano tabele krzyżowe, gdzie zmienną niezależną są „rozmowy w domu na temat Polski”, a zmienną zależną „kraj, jaki wskazywały dzieci”. Z analiz wynika, że 17,4% dzieci nie rozmawia w domu z rodzicami albo opiekunami na temat Polski. 74,3% dzieci wskazujących, iż rysunek przedstawia Polskę, podkreślało, że rozmawia w domu z dorosłymi na ten temat. Należy tu podkreślić, iż dzieci w tym wieku dopiero zaczynają poznawać świat poprzez naukę, a znaczącą rolę, obok rodziców, zaczyna odgrywać także nauczyciel. Jednakże w budowaniu tożsamości i kształtowaniu osobowości dzieci nadal bardzo ważną funkcję pełni dom rodzinny. Píše o tym np. Elżbieta Turska: „dom rodzinny to miejsce, w którym pojawia się człowiek; to miejsce, które kształtuje w znaczącym stopniu osobowość i tożsamość człowieka (Turska, 2017, s. 21).

TABELA 6. KRAJ, JAKI WYMIENIŁY DZIECI A ROZMOWY W DOMU NA TEMAT POLSKI (DANE W %).

Wymienione państwa	N / %	Czy rozmawiasz w domu o Polsce?		
		Tak	Nie	Nie wiem
Polska	N	1095	257	127
	%	74	17,4	8,6
Rosja	N	2	3	-
	%	40	60	-
Anglia	N	1	-	-
	%	100	-	-
Grecja	N	-	-	1
	%	-	-	100,00
Nie wiem	N	8	2	-
	%	66,7	16,7	16,7
Ogółem	N	1106	262	130
	%	73,8	17,5	8,7

Po dokonaniu korelacji przy użyciu zmiennej niezależnej „płeć”, analizy wskazują, iż poprawnie kontury Polski rozpoznało 98,2% dziewczynek i 99,1% chłopców. Dziewczynki wskazały także na kraj Anglia i Grecja (po 0,1%). Zakłada się, iż pobudzona czynnikami zewnętrznymi (o których pisaliśmy wyżej) wyobraźnia ukierunkowała dziewczynki na przedstawienie tych dwóch krajów. Przedstawiony rysunek z Rosją kojarzy się 0,5% dziewczynek i 0,1% chłopców, natomiast mniej chłopców nie potrafiło określić, z jakim krajem kojarzy się przedstawiony obraz (0,4%) w porównaniu do dziewczynek (1,1%). W tym wypadku można doszukiwać się różnic w wyobrażeniach i określeniach rysunków, przedmiotów, na które mogłaby mieć wpływ płeć. Jednak warto podkreślić za Dorotą M. Jankowską, iż wciąż niewiele jest badań dotyczących różnic międzypłciowych w zakresie twórczych zdolności wyobrażeniowych. Badacze kreatywności z reguły odwołują się do różnic między kobietami i mężczyznami w myśleniu twórczym. Jeśli jednak takie badania są już prowadzone, z reguły dotyczą osób dorosłych (Dorota M. Jankowska: 2019).

TABELA 7. PŁEĆ I KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ A KRAJ, JAKI WYMENIŁY DZIECI (DANE W %).

Płeć/Klasy		Kraj, jaki wymieniły dzieci				
		Polska	Rosja	Anglia	Grecja	Nie wiem
Płeć:	Dziewczynka	98,2	0,5	0,1	0,1	1,1
	Chłopiec	99,1	0,4	-	-	0,4
Klasa:	I	98,8	-	-	-	1,2
	II	97,6	1,3	0,2	0,2	0,7
	III	99,2	0,1	-	-	0,7

Porównując klasy I, II i III, należy przyznać, że liczba prawidłowych wskazań Polski jest porównywalna. Drugie klasy nie tylko najslabiej wypadły pod względem wskazań na kraj Polska, ale i wskazały trzy inne kraje: Rosję (1,3%), Anglię i Grecję po 0,2%. Najwięcej dzieci nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie z klas I (1,2%) i po równo z klas II i III (po 0,7%) (Tabela 7). Tabela 7a prezentuje rozkład odpowiedzi omawianego problemu w zależności od

województwa. Zauważa się, iż w siedmiu województwach istnieje zróżnicowanie wypowiedzi dzieci dotyczącej określenie kraju, jaki widzą na rysunku. W województwie dolnośląskim 0,2% badanych dzieci stwierdziło, iż rysunek przedstawia Rosję. Kolejne wskazania to województwo opolskie (0,1%) i pomorskie (0,1%) – po jednej osobie na wymienione województwo. Przyczyn można się doszukiwać w sytuacji, która trwa u naszego sąsiada, Ukrainy, od 24 lutego 2022 roku oraz w napływie uchodźców wojennych do największych miast w Polsce (Marcin Wojdat i Paweł Cywiński, 2022), co powoduje, że znacznie więcej mówi się o agresorze, jakim jest Rosja. Być może dla najmłodszych uczniów czynniki zewnętrzne (rozmowy, media, i sami uczniowie z Ukrainy) miały wpływ na wymienienie tego kraju. Dane wskazują, iż w województwie małopolskim czworo badanych dzieci nie potrafiło rozpoznać konturów kraju, który widziały na rysunku (0,3%) (Tabela 7a).

Tabela 7a. Województwo a kraj przedstawiony na rysunku.

Województwo	Kraj, jaki wymieniły dzieci					Ogółem
	Polska	Rosja	Anglia	Grecja	Nie wiem	
Dolnośląskie	5,9	0,2	–	–	–	6,1
Kujawsko-pomorskie	5,1	–	–	–	–	5,1
Lubelskie	6,3	–	–	–	0,1	6,5
Lubuskie	2,7	–	–	–	–	2,7
Łódzkie	6,3	–	–	–	–	6,3
Małopolskie	10,4	–	–	–	0,3	10,7
Mazowieckie	12,5	–	–	–	–	12,5
Opolskie	2,9	0,1	–	–	–	2,9
Podkarpackie	7,5	–	–	0,1	0,2	7,7

Województwo	Kraj, jaki wymienili dzieci					Ogółem
	Polska	Rosja	Anglia	Grecja	Nie wiem	
Podlaskie	3,5	–	–	–	–	3,5
Pomorskie	5,1	0,1	0,1	–	0,1	5,3
Śląskie	10,1	–	–	–	0,2	10,3
Świętokrzyskie	3,7	–	–	–	–	3,7
Warmińsko-mazurskie	4	–	–	–	–	4
Wielkopolskie	9	–	–	–	–	9
Zachodniopomorskie	3,7	–	–	–	–	3,7

Niejeden dorosły, zarówno rodzic, jak i nauczyciel, pamięta słowa wiersza Władysława Bełzy z tomiku (po raz pierwszy wydany w 1900 r.) pt. „Katechizm polskiego dziecka”, w którym ukazał się wierszyk pod tym samym tytułem. Poprosiliśmy najmłodszych uczniów szkół podstawowych o dokończenie pierwszych słów wiersza, czyli „Kto ty jesteś?”. W tym wypadku zastosowano pytanie otwarte, które należało zrekodować, doprowadzając do pytania zamkniętego jednokrotnej odpowiedzi, które można poddać analizom statystycznym. 92,6% dzieci z najmłodszych klas szkół podstawowych prawidłowo dokończyło słowa wiersza, wpisując jako odpowiedź: „Polak mały”. 4,9% wpisało słowo „Polak/Polka”. Ośmioro uczniów (0,5%) nie wiedziało, jak kończą się słowa wiersza. Bardzo inteligentna odpowiedź padła od 5 najmłodszych uczniów, którzy początek wiersza zakończyli słowem „człowiekiem”. Dla 1,7% uczniów zbudowano alternatywną wypowiedź „Inna”. Padły tam takie odpowiedzi, jak: „mała/mały, moim krajem, nie umarła, nie zginęła, Sanok”. Z analiz słów wynika, iż słowa wiersza pomyliły im się ze słowami hymnu.

TABELA 8. PRZYTOCZONE PRZEZ UCZNIÓW KLAS I–III DALSZĘ SŁOWA WIERSZA „KTO TY JESTEŚ?”.

Odpowiedzi	Częstości wskazanych odpowiedzi (N=1506)	Procentowy rozkład odpowiedzi (%)
Polak mały	1394	92,6
Polak/Polka	74	4,9
Człowiekiem	5	0,3
Inna	25	1,7
Nie wiem	8	0,5
Ogółem	1506	100

Analizując zmienne niezależne, takie jak płeć, poszczególne klasy edukacji wczesnoszkolnej i województwa, zauważa się, iż więcej dziewczynek (94,5%) prawidłowo napisało słowa wiersza, aniżeli chłopców (90,3%). 6,8% chłopców napisało słowo „Polak”, a 3,3% dziewczynek – „Polka”, dwóch chłopców (0,4%) i jedna dziewczynka (0,2%) napisało „człowiek”. Inną odpowiedź podało znacznie więcej chłopców (2,2%), aniżeli dziewczynek (1,2%). 0,7% dziewczynek nie potrafiło dokończyć słów wiersza, a 0,3% chłopców nie wiedziało, co napisać (Wykres 8). Tabela 9 wskazuje, że najlepiej orientowali się w słowach fragmentu wiersza uczniowie klas trzecich (prawidłową odpowiedź podało 95,8%), następnie drugich (92,2%) i pierwszych (85,9%). Największy odsetek dzieci z klas I (10,7%) dokończył słowa wierszyka określeniem „Polak” (bez przymiotnika „mały”). Podobny odsetek dzieci z klas I i II (2,5% i 2,4%) zaprezentował inne odpowiedzi niż te budujące kafenię, a 0,7% dzieci z klas drugi nie potrafiło uzupełnić słów wiersza.

TABELA 9. PŁEĆ I KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ A UZUPEŁNIENIE PRZEZ DZIECI SŁÓW WIERZA „KTO TY JESTEŚ?” (DANE W %).

Zmienne		Dokończ słowa wiersza...					Ogółem
		Polak mały	Polak	Człowiek	Inna	Nie wiem	
Płeć	Dziewczynka	94,5	3,3	0,2	1,2	0,7	100
	Chłopiec	90,3	6,8	0,4	2,2	0,3	100
Klasa	I	85,9	10,7	0,6	2,5	0,3	100
	II	92,2	4,2	0,4	2,4	0,7	100
	III	95,8	2,7	0,1	0,8	0,5	100

Z Tabeli 10 wynika, że największy procent dzieci prawidłowo dokończył wiersz w województwie małopolskim (12,3%), następnie w województwie świętokrzyskim i pomorskim (po 10,3%). Natomiast najmniej dzieci poprawnie dokończyło wiersz w lubuskim (1,2%), podlaskim (2,0%) i kujawsko-pomorskim (2,1%). Najwięcej dzieci dokończyło wiersz słowem „Polak/Polka” województwie dolnośląskim (35,1%) i małopolskim (13,5%), a najmniej w województwie podlaskim, śląskim i warmińsko-mazurskim (po 1,4%). Słowem „człowiek” odpowiedziało na pytanie z wiersza „Kto Ty jesteś?” dwoje dzieci z województwa pomorskiego (60% ze względu na analizy, gdzie procent sumuje się w kolumnie) oraz po jednym dziecku z opolskiego i świętokrzyskiego (po 20%). Odpowiedzi budujące kafeterię „Inna” wskazały dzieci z województw podkarpackiego (16%), dolnośląskiego, mazowieckiego, śląskiego i świętokrzyskiego (po 12%), opolskiego, pomorskiego, wielkopolskiego (po 8%) oraz kujawsko-pomorskiego, lubelskiego i lubuskiego (po 4%). Troje dzieci z województwa małopolskiego (50%), dwoje z lubelskiego (37,5%) i jedno dziecko z mazowieckiego (12,5%) nie potrafiło uzupełnić słów wiersza. Jest wiele czynników, które wpływają na rozwój dziecka, które wywodzą się ze środowisk rodzinnych, szkolnych i grup rówieśniczych (Agnieszka Dmowska, 2023).

TABELA 10. WOJEWÓDZTWO A UZUPEŁNIENIE PRZEZ DZIECI SŁÓW WIERSZA „KTO TY JESTEŚ?”

Województwa	Polak mały	Polak	Człowiek	Inna	Nie wiem
Dolnośląskie	6,4	35,1	-	12	-
Kujawsko-pomorskie	2,1	-	-	4	-
Lubelskie	7,7	5,4	-	4	37,5
Lubuskie	1,2	-	-	-	-
Łódzkie	7,4	2,7		4	-
Małopolskie	12,3	13,5	-	-	50
Mazowieckie	9,7	6,8	-	12	12,5
Opolskie	4,4	-	20	8	-
Podkarpackie	5,3	9,5	-	16	-
Podlaskie	2	1,4	-	-	-
Pomorskie	10,3	9,5	60	8	-
Śląskie	6,8	1,4	-	12	-
Świętokrzyskie	10,3	4,1	20	12	-
Warmińsko-mazurskie	4,7	1,4	-	-	-
Wielkopolskie	4,2	5,4	-	8	-
Zachodniopomorskie	5,2	4,1	-	-	-
Ogółem	100	100	100	100	100

Powyższe analizy wykazały, że dzieci potrafią określić wygląd Polski, a także budują świadomość swojej polskości, chociażby poprzez treść wiersza Władysława Bełza. W tym wypadku znaczącą rolę odgrywa zarówno środowisko rodzinne, jak i szkolne a nawet

przedszkolne. Już na tych wczesnych etapach kształcenia wdrażane jest wychowanie w duchu patriotycznym i narodowym, które jest istotne w procesie kształtowania tożsamości narodowej, wartości obywatelskich i poszanowania tradycji.

Do dzieci klas I–III skierowano pytanie, czy czują się Polką/Polakiem. Z analiz wynika, iż 95% wskazało odpowiedź „tak”, 2,4% odpowiedziało przecząco, a 3,1% nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie. Należy pamiętać, że proces kształtowania tożsamości narodowej u dzieci jest stopniowy i wymaga cierpliwości. „Wieloaspektowe poznawanie tego, co najbliższe, budzenie świadomości własnych korzeni, własnej tożsamości daje szansę na naturalne dorośnięcie człowieka od ‘małej’ do ‘dużej’ ojczyzny” (Jaszczyżyn, Jakubowska, 2017, s. 167).

TABELA 11. POCZUCIE BYCIA POLKĄ/POLAKIEM WŚRÓD DZIECI KLAS I–III.

Czy czujesz się Polakiem/Polką?	Częstość	Procent
Tak	1424	94,6
Nie	36	2,4
Nie wiem	46	3,1
Ogółem	1506	100

W powyższej tabeli (11) zaprezentowano dane wskazujące, iż 94,6% najmłodszych uczniów czuje się Polakiem/Polką, 2,4% nie czuje się Polakiem/Polką, natomiast 3,1% nie wie, co w tej kwestii odpowiedzieć. Pytanie to należy do jednego z wskaźników budujących tzw. kryteria polskości. Jest to wskaźnik określany jako autoidentyfikacja. W celu uzupełnienia dokonano korelacji odpowiedzi na to pytanie z pytaniem dotyczącym rozmów w domu na temat Polski. Wyniki tej korelacji nie zaskakują – w domach, w których rozmawia się na temat Polski, poczucie bycia Polakiem/Polką wśród tych dzieci jest silne, ma go 97,2% (Tabela 12). Można zatem wysnuć wniosek, że rozmowy o Polsce w domu mogą odgrywać ważną rolę w kształtowaniu poczucia tożsamości narodowej dziecka. Tradycje, zwyczaje, język używany w domu i święta rodzinne mogą wpływać na kształtowanie poczucia przynależności do

polskiej kultury. Zaskoczeniem jest to, iż 87,8% nie rozmawia w domu na ten temat, a i tak potwierdza, że się czuje Polakiem/Polką. Warto jednak zauważyć, że do budowania tożsamości narodowej przyczyniają się w dużej mierze także środowiska pozarodzinne, zwłaszcza szkolne. Według Marty Karkowskiej „zdaniem Polaków ich wspólnota narodowa opiera się na subiektywnych, osobistych więziach, co wyraża się w autoidentyfikacjach – poczuciu, że samemu jest się Polakiem lub Polką” (Marta Karkowska: 2019, s. 2).

TABELA 12. ROZMOWY W DOMU NA TEMAT POLSKI A POCZUCIE BYCIA POLKĄ/POLAKIEM WŚRÓD DZIECI KLAS I–III (DANE W %).

Odpowiedzi	Rozmowy w domu na temat Polski		
	Tak	Nie	Nie wiem
Tak	97,2	87,8	85,3
Nie	1,8	5,3	1,6
Nie wiem	1	6,9	13,2
Ogółem	100	100	100

2.2. „Jaki znak Twój?” – znajomość symboli i barw narodowych dzieci z klas I–III szkół podstawowych

Wiedza o symbolach narodowych (fladze, godle oraz hymnie) jest nie tylko elementem kształtowania tożsamości narodowej, ale także istotnym aspektem wychowania patriotycznego już od najmłodszych lat. W życiu większości historycznie ukształtowanych narodów patriotyzm jest bardzo istotną postawą, która wpływa zasadniczo na funkcjonowanie wspólnot narodowych (Sikora-Graca, 2014). Dla dzieci wczesnoszkolnych poznanie i zrozumienie symboli narodowych stanowi nie tylko część edukacji narodowej, ale także buduje poczucie przynależności i dumy z bycia Polką/Polakiem. Pierwsze lata nauki stanowią fundamentalny okres w budowaniu tożsamości narodowej i wartości obywatelskich.

2.2.1. Symbole narodowe

Symbole narodowe Polski stanowią ważny element kultury i tożsamości narodowej tego kraju, odzwierciedlając bogatą historię, tradycję oraz ducha społeczeństwa. Każdy z tych symboli pełni istotną rolę w budowaniu wspólnoty narodowej, kształtując jednocześnie świadomość i dumę obywateli. Flaga Polski, biało-czerwona, jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych symboli narodowych. Jej barwy odnoszą się do legendy herbu Polski, związanej z koronacją księcia Polaka Bolesława Chrobrego w roku 1000. Herb Polski, przedstawiający białego orła na czerwonym tle, jest innym kluczowym symbolem. Jego korzenie sięgają średniowiecza i związane są z legendą Lecha, Gopła i Chrobrego. Herb ten, z licznymi modyfikacjami na przestrzeni lat, jest obecnie oficjalnym znakiem państwowym i używany jest na dokumentach urzędowych oraz odznaczeniach. Hymn Polski, „Mazurek Dąbrowskiego”, to kolejny element tożsamości narodowej. Jego tekst nawiązuje do walk o niepodległość w XIX wieku i jest wyrazem patriotyzmu oraz poświęcenia dla wspólnej sprawy. Dodatkowo inne symbole, takie jak godło Polski, marynarka wojenna czy rożek Wojska Polskiego, posiadają swoje miejsce w polskiej kulturze narodowej. Każdy z tych symboli niesie ze sobą głębokie znaczenie historyczne i kulturowe, tworząc wraz z innymi elementami bogatą mozaikę polskiej tożsamości. Wspólnie te symbole oddają nie tylko historię kraju, lecz także wartości, które kształtują wspólnotę narodową.

W kolejnym pytaniu badawczym poproszono najmłodszych uczniów o wymienienie symboli narodowych. Było to pytanie o wiedzę i znajomość tychże symboli. W tym wypadku zastosowano pytanie otwarte, w którym dzieci mogły wymienić więcej niż jeden symbol narodowy. Po dokonaniu kodowania i doprowadzeniu do zamknięcia pytania, które umożliwiała analizy statystyczne, wynika, iż najczęściej dzieci wymieniały białego orła na czerwonym tle (1415 wskazań, 94,6% obserwacji), flagę Polski (84,4%) i hymn Polski (73,3%). Znikoma liczba odpowiedzi dotyczyła ogólnego określenia „barwy narodowe” (1,8%), „język polski” (1,3%). 36 odpowiedzi skategoryzowano do kategorii określonej jako „inne” (Tabela 8). W tym wypadku skojarzenia dotyczące symboliki narodowej były różnorakie. Najczęstsze wskazania dzieci to: „Konstytucja 3 Maja”, „smok wawelski”, „syrenka warszawska”, czy też „Warszawa” (7 wskazań). Pojedyncze odpowiedzi to „waluta”, „hejnał”, „ojczyzna”. Nie zabrakło też symboli kojarzonych z wyznaniem rzymskokatolickim: „krzyż”, „Maryja

z Jezusem”, „Papież Jan Paweł II”. Dwadzieścioro jeden dzieci stwierdziło, że nie zna żadnych symboli narodowych. Z przedstawionych poniżej danych można wywnioskować, że dzieci klas z I–III znają symbole narodowe. Nie jest to zaskakujące, ponieważ treści dotyczące tego zagadnienia można znaleźć w podstawie programowej oraz scenariuszach zajęć lekcyjnych nie tylko dla tego etapu edukacyjnego, ale również dla młodszych, przedszkolnych dzieci. Analizując zarówno podstawy programowe, jak i dostępne scenariusze zajęć lekcyjnych zauważa się różnorodną tematykę związaną z omawianym zagadnieniem.

TABELA 13. SYMBOLE NARODOWE WSKAZANE PRZEZ DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH.

Odpowiedzi	Liczba obserwacji (N)	Procent obserwacji (%)
Biały orzeł na czerwonym tle (godło)	1415	94,6
Flaga Polski	1263	84,4
Hymn Polski	1096	73,3
Barwy narodowe	27	1,8
Język polski	20	1,3
Inne	36	2,4
Nie wiem	21	1,4
Ogółem	3878	259,2

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 14 zawiera procentowy rozkład wpisanych odpowiedzi w rozłożeniu na płeć. Należy podkreślić, iż znacznie więcej odpowiedzi wpisywały dziewczynki w porównaniu do chłopców. i tak 51,3% wskazanych odpowiedzi związanych z białym orłem na czerwonym tle należało do dziewczynek, w porównaniu do 43,2%, które napisali chłopcy. Podobnie było z białą flagą – dziewczynki więcej razy wskazywały na omawianą odpowiedź (46,9%) aniżeli chłopcy (37,6%). Następnie hymn Polski: 41,4% wskazań należało do dziewczynek w porównaniu do 31,9% odpowiedzi chłopców. W pierwszej części raportu przedstawiono

procentowy rozkład ze względu na płeć. Dziewczynek było o 7,1% więcej, jednak tu należy podkreślić, iż zastosowano w badaniu pytanie otwarte, w którym znaczącym wskaźnikiem jest liczba (procent) odpowiedzi zaproponowanych przez dzieci. W tym wypadku wyniki badania pokazują, że dzieci klas I–III szkół podstawowych mają dużą wiedzę na temat symboli narodowych Polski. Najczęściej wskazywanym symbolem jest godło Polski, które jest symbolem bardzo starym i ważnym dla Polaków.

TABELA 14. PŁEĆ A SYMBOLE NARODOWE PRZEDSTAWIONE PRZEZ UCZNIÓW KLAS I-III (DANE W %).

Odpowiedzi	Dziewczynka	Chłopiec
Biały orzeł na czerwonym tle (godło)	51,3	43,2
Flaga Polski	46,9	37,6
Hymn Polski	41,4	31,9
Barwy narodowe	1,1	0,7
Język polski	0,7	0,6
Inne	1,1	1,3
Nie wiem	0,7	0,7

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

TABELA 15. KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ A SYMBOLE NARODOWE PRZEDSTAWIONE PRZEZ UCZNIÓW (DANE W %).

Odpowiedzi	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Biały orzeł na czerwonym tle (godło)	19,9	28,1	46,7
Flaga Polski	18,9	24,8	40,7
Hymn Polski	15	22,1	36,2
Barwy narodowe	0,5	0,5	0,7

Odpowiedzi	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Język polski	0,4	0,3	0,7
Inne	0,1	1,1	1,2
Nie wiem	0	0,7	0,7

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

W Tabeli 15 przedstawiono wyniki badania dotyczącego preferencji symboli narodowych wśród uczniów klas I–III edukacji wczesnoszkolnej. Wraz z wiekiem dzieci coraz lepiej znają symbole Polski. Wśród uczniów wszystkich klas biały orzeł na czerwonym tle (godło) jest najczęściej wskazywanym symbolem. Można domniemywać, iż godło Polski znajduje się w każdej pracowni szkolnej, dlatego dzieci sugerowały się, naocznie obserwując uwidoczniony symbol. Jeżeli chodzi o flagę Polski, to w klasie III jest najczęściej wymieniana (40,7%) w porównaniu do klas I i II. Inne symbole narodowe, takie jak hymn Polski, barwy narodowe, a nawet język polski, są wskazywane przez dzieci coraz rzadziej.

Badanie wykazało, że dzieci w wieku 6–9 lat posiadają podstawową wiedzę na temat symboli narodowych Polski, jednakże poziom tej wiedzy różni się w zależności od wieku. Starsze dzieci mają większą świadomość symboli narodowych niż ich młodszy koledzy.

TABELA 16. WOJEWÓDZTWO A SYMBOLE NARODOWE PRZEDSTAWIONE PRZEZ UCZNIÓW KLAS I-III (DANE W %).

Województwa	Biały orzeł na czerwonym tle (godło)	Flaga Polski	Hymn Polski	Barwy narodowe	Język polski	Inne	Nie wiem
Dolnośląskie	7,5	7,8	7,7	7,4	5	25	4,8
Kujawsko-pomorskie	2	2,1	2,2	3,7	0	0	4,8
Lubelskie	7,6	7	6,4	18,5	15	8,3	33,3
Lubuskie	1,2	1,2	1,4	0	0	0	0

Województwa	Biały orzeł na czerwonym tle (godło)	Flaga Polski	Hymn Polski	Barwy narodowe	Język polski	Inne	Nie wiem
Łódzkie	6,9	7,4	7,2	7,4	20	0	4,8
Małopolskie	12,4	11,9	11,9	25,9	5	13,9	23,8
Mazowieckie	9,7	8,7	9,2	14,8	5	11,1	4,8
Opolskie	4,5	5,1	5,2	0	0	2,8	0
Podkarpackie	5,6	5,5	5,1	3,7	5	2,8	9,5
Podlaskie	2	2,1	2,5	0	5	0	0
Pomorskie	10,3	10,7	11,3	7,4	0	22,2	0
Śląskie	6,9	6,9	6,9	3,7	0	2,8	0
Świętokrzyskie	10	9,9	9,9	3,7	10	5,6	9,5
Warmińsko- mazurskie	4,1	4,3	3,9	0	15	0	0
Wielkopolskie	4,5	4,2	4,2	0	15	2,8	0
Zachodniopomorskie	4,9	5,1	5	3,7	0	2,8	4,8

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Powyższa tabela (16) wskazuje, że indykatory odpowiedzi są stosunkowo jednolite w poszczególnych województwach, chociaż należy wyróżnić województwa o najwyższym i najniższym wskaźniku odpowiedzi. Najwyższy wskaźnik odpowiedzi dotyczących wymieniania białego orła (godła) uzyskano w województwie małopolskim (12,4%), pomorskim (10,3%) i świętokrzyskim (10,0%). Te trzy województwa charakteryzuje najwyższy odsetek uczniów, którzy poprawnie identyfikują dodatkowo flagę Polski, hymn Polski oraz barwy narodowe (biel i czerwień). Najniższy procent odpowiedzi uzyskano w województwie

lubuskim, a także podlaskim, zarówno w trzech pierwszych kategoriach (biały orzeł, flaga Polski, hymn Polski). Ponadto w województwach lubuskim, opolskim, pomorskim, podlaskim i warmińsko-mazurskim odsetki odpowiedzi uczniów, którzy nie znają barw narodowych, są niskie lub równe zero. Kwestie związane z identyfikacją języka polskiego są ogólnie dobrze znane w większości województw, z najwyższym odsetkiem w województwie łódzkim (20,0%). Kategoria „Inne” wykazuje duże zróżnicowanie między województwami, wśród których dolnośląskie (25,0%), pomorskie (22,2%), małopolskie (13,9%) i mazowieckie (11,1%) wyróżniają się wysokimi odsetkami odpowiedzi. Lubelskie (33,3%) i małopolskie (23,8%) mają wysokie odsetki uczniów, którzy deklarują brak wiedzy na temat różnych symboli narodowych.

Tabela 17 przedstawia wyniki badania, w którym uczniowie klas I–III zostali poproszeni o opisanie wyglądu godła Polski. Z analizy danych wynika, że zdecydowana większość badanych uczniów doskonale zna wygląd godła – 97,4% wskazało, że jest to biały orzeł na czerwonym tle. Inne odpowiedzi, choć nieliczne, wskazywały na białego orła na żółtym tle (13 uczniów, 0,9%), biały krzyż na czerwonym tle (9 uczniów, 0,6%), smoka wawelskiego na czerwonym tle (6 uczniów, 0,4%), syrenkę na czerwonym tle (4 uczniów, 0,3%) oraz czarnego orła na czerwonym tle (3 uczniów, 0,2%). Odpowiedzi uczniów wskazują na znajomość wyglądu godła Polski, ponieważ większość z nich poprawnie identyfikuje godło jako białego orła na czerwonym tle. Jest to istotny symbol polskiej kultury i tożsamości narodowej, dlatego ważne jest, aby dzieci poznawały jego wygląd już od najmłodszych lat. Należy jednak zauważyć, że niewielka grupa uczniów (około 2,6%) podała błędne odpowiedzi. Wśród nich były dzieci, które wymieniły postaci znane z polskich legend, takie jak syrenka czy smok wawelski, a także uczniowie, którzy wskazali nieprawidłowe kolory godła. Błędne odpowiedzi mogą wynikać z różnych czynników, zarówno indywidualnych, jak i zewnętrznych, takich jak brak koncentracji lub uwagi podczas udzielania odpowiedzi, czy niedostateczna znajomość symboli narodowych. Mimo pojawiających się różnych wersji godła, dominacja tradycyjnego wizerunku białego orła na czerwonym tle świadczy o silnym zakorzenieniu symboliki narodowej wśród młodego pokolenia.

TABELA 17. OPIS WYGLĄDU GODŁA POLSKI WEDŁUG UCZNIÓW KLAS I–III.

Odpowiedzi	Częstość	Procent
Biały orzeł na czerwonym tle	1467	97,4
Biały orzeł na żółtym tle	13	0,9
Biały krzyż na czerwonym tle	9	0,6
Smok wawelski na czerwonym tle	6	0,4
Czarny orzeł na żółtym tle	4	0,3
Syrenka na czerwonym tle	4	0,3
Czarny orzeł na czerwonym tle	3	0,2
Ogółem	1506	100

Tabela 18 przedstawia procentowy udział dziewczynek i chłopców w rozpoznawaniu godła Polski. Badania wykazały, że znajomość godła wśród dzieci w wieku szkolnym jest bardzo wysoka. Większość dzieci, zarówno dziewczynek jak i chłopców, bez problemu rozpoznaje białego orła na czerwonym tle jako godło Polski. Odsetek dzieci, które nie rozpoznały godła, jest bardzo niski i wynosi jedynie 2,5%. W przypadku innych symboli narodowych, zwłaszcza wśród chłopców, odsetek dzieci, które ich nie rozpoznały, jest nieco wyższy. Na przykład 0,7% chłopców wskazuje smoka wawelskiego lub syrenkę na czerwonym tle jako godło Polski. Warto również zauważyć, że odsetek dziewczynek rozpoznających godło jest nieznacznie wyższy niż chłopców (o 0,6%). Może to wynikać z większego zainteresowania dziewczynek symbolami narodowymi.

TABELA 18. PŁEĆ A ZNAJOMOŚĆ GODŁA POLSKI PRZEZ DZIECI NAUCZANIA ZINTEGROWANEGO (DANE W %).

ODPOWIEDZI	Dziewczynka	Chłopiec
Smok wawelski na czerwonym tle	97,7	97,1
Biały orzeł na czerwonym tle	1	0,7
Biały krzyż na czerwonym tle	0,5	0,7
Czarny orzeł na żółtym tle	0,2	0,3
Syrenka na czerwonym tle	0,2	0,3
Czarny orzeł na czerwonym tle	0,2	0,1
Biały orzeł na żółtym tle	0,1	0,7
Ogółem	100	100

Z przeprowadzonych badań wynika, że znajomość godła Polski wśród dzieci w klasach I–III jest wysoka (Tabela 19). 94,5% dzieci z klas I rozpoznało białego orła na czerwonym tle jako godło Polski. Wśród dzieci z klas II odsetek ten wzrósł do 97,3%, a z klas III do 98,8%. Można to tłumaczyć tym, że dzieci w tym wieku mają coraz większy kontakt z symbolami narodowymi, w tym z godłem Polski. Zgodnie z planem nauczania w szkołach podstawowych, od pierwszej klasy wprowadzana jest edukacja dotycząca kultury, regionów i elementów kształtujących tożsamość narodową. W tym okresie uczniowie zdobywają wiedzę na temat historii kraju, jego symboli narodowych oraz tradycji. Warto również zauważyć, że we wszystkich trzech klasach odsetek dzieci, które nie rozpoznały godła Polski, jest bardzo niski i wynosi nie więcej niż 5,5%. Można to uznać za pozytywny wynik, świadczący o wysokiej znajomości symboli narodowych wśród dzieci w Polsce. Analizując szczegółowo wyniki, zauważamy, że 0,6% dzieci z klas pierwszych rozpoznało czarnego orła na żółtym tle jako godło Polski. Można to tłumaczyć tym, że ten symbol jest mniej powszechny w Polsce niż biały orzeł na czerwonym tle. 0,2% dzieci z klas drugich rozpoznało czarnego orła na żółtym tle jako godło Polski, czyli mniej niż z klas pierwszych, co może świadczyć o tym, że dzieci z czasem uczą się rozróżniać oba symbole. 0,1% dzieci z klas trzecich rozpoznało czarnego orła na żółtym tle jako godło Polski, czyli jeszcze mniej niż z klas II, co może świadczyć o tym, że dzieci w tym wieku mają już dobrze opanowaną wiedzę na temat symboli narodowych.

Tabela 19. KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ a ZNAJOMOŚĆ GODŁA POLSKI (Dane w %).

Symbol	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Smok wawelski na czerwonym tle	94,5	97,3	98,8
Biały orzeł na czerwonym tle	1,8	0,7	0,5
Biały krzyż na czerwonym tle	1,5	0,9	0
Syrenka na czerwonym tle	0,9	0,2	0,3
Czarny orzeł na żółtym tle	0,6	0,2	0,1
Czarny orzeł na czerwonym tle	0,6	0,2	0,1
Biały orzeł na żółtym tle	0	0,4	0,1
Ogółem	100	100	100

Godło jest jednym z najważniejszych symboli narodowych. Reprezentuje państwo i jego obywateli, dlatego istotne jest, aby dzieci już od najmłodszych lat potrafiły je rozpoznawać. W związku z tym poproszono dzieci o wybranie godła Polski spośród trzech zdjęć, na których oprócz polskiego godła narodowego znalazły się godła Albanii i Austrii.

Z Tabeli 20 wynika, że zdecydowana większość dzieci (98,7%) potrafi poprawnie rozpoznać godło Polski. Tylko 1,3% dzieci błędnie rozpoznało to godło. Najczęściej mylono je z godłem Albanii (0,7%), które ma podobną kolorystykę, ale różni się kolorem i kształtem orła. Godło Austrii zostało błędnie rozpoznane jako polskie przez 0,6% dzieci; ma ono zupełnie inny kształt i kolorystykę niż godło Polski. Przedstawione dane sugerują, że znajomość godła Polski wśród badanych dzieci jest wysoka, co może być wynikiem skutecznych działań edukacyjnych lub naturalnej świadomości kulturowej w kraju. Natomiast niewielki odsetek błędnych odpowiedzi dla godła Albanii i Austrii sugeruje, że te symbole nie są tak powszechnie rozpoznawane wśród badanej grupy dzieci. Analiza ta może być przydatna dla

edukatorów i planistów programów nauczania, pomagając im dostosować strategie edukacyjne związane z promowaniem wiedzy o symbolach narodowych.

TABELA 20. IDENTYFIKACJA GODŁA POLSKI PRZEZ DZIECI KLAS I–III.

Godło	Częstość	Procent
Godło a (Albania)	10	0,7
Godło B (Polska)	1487	98,7
Godło C (Austria)	9	0,6
Ogółem	1506	100

Tabela 21 przedstawia procentowy rozkład znajomości godła Polski wśród dziewczynek i chłopców. Wynika z niej, że znajomość godła Polski jest bardzo wysoka we wszystkich grupach. Wśród dziewczynek wynosi 98,9%, a wśród chłopców 98,6%. Tylko 1,1% dziewcząt i 1,4% chłopców nie potrafiło rozpoznać godła, przy czym 0,6% dziewczynek i 0,7% chłopców popełniło błąd. Wniosek jest taki, że różnice w znajomości godła między dziewczynkami a chłopcami są minimalne, co może sugerować równomierny poziom edukacji w tym zakresie dla obu płci.

TABELA 21. PŁEĆ A IDENTYFIKACJA GODŁA POLSKI PRZEZ DZIECI NAUCZANIA ZINTEGROWANEGO (DANE W %).

Godło	Dziewczynka	Chłopiec
Godło a (Albania)	0,6	0,7
Godło B (Polska)	98,9	98,6
Godło C (Austria)	0,5	0,7
Ogółem	100	100

Analizując niniejsze pytanie, dokonano korelacji z klasami I–III edukacji wczesnoszkolnej. Wyniki badania wskazują, że ponad 95% uczniów poprawnie rozpoznało godło Polski.

W klasach pierwszych odsetek ten wyniósł 97,9%, w klasach drugich – 99,1%, a w klasach trzecich – 98,9% (Tabela 22). Wśród uczniów, którzy nie rozpoznali godła Polski, najwięcej było uczniów klas pierwszych (0,6%). W klasach drugich odsetek ten wyniósł 0,9%, a w klasach trzecich – 0,5%. Wyniki badania wskazują na wysoką świadomość narodową uczniów klas I–III. Odsetek uczniów, którzy poprawnie rozpoznali godło Polski, jest wysoki i zbliżony do 100%. Jest to pozytywny sygnał, świadczący o tym, że uczniowie są przywiązani do swojej ojczyzny i jej symboli narodowych.

TABELA 22. KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ A IDENTYFIKACJA GODŁA POLSKI (DANE W %).

Godło	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Godło a (Albania)	0,6	0,9	0,5
Godło B (Polska)	97,9	99,1	98,9
Godło C (Austria)	1,5	0	0,5
Ogółem	100	100	100

Dzieci wczesnoszkolne zaczynają uczyć się o flagach już w wieku przedszkolnym, a w szkole rozwijają tę wiedzę. Uczą się, jak wygląda flaga Polski oraz co oznaczają jej kolory. Poznają również historię flagi Polski i jej znaczenie dla Polaków. Z badań wynika, że flaga Polski, obok godła, jest najczęściej wskazywana przez dzieci jako symbol narodowy¹. W badaniu poproszono dzieci o rozpoznanie flagi Polski (odpowiedź „A”), znajdującej się obok flagi Wolnej Białorusi (opozycyjnej) (odpowiedź „B”) oraz flagi Monako (odpowiedź „C”). Większość dzieci, aż 98,1%, poprawnie odpowiedziała, że flaga Polski jest biało-czerwona. Tylko 4 dzieci (0,3%) błędnie wskazało, że flaga Polski jest czerwono-biała. Siedmioro dzieci (0,5%) nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie, a dwoje dzieci (0,1%) odpowiedziało „nie wiem”. Piętnaścioro dzieci (1%) odpowiedziało na pytanie błędnie.

¹ <https://www.szkolneinspiracje.pl/polskie-symboly-narodowe/> [dostęp 15.11.2023].

Wyniki badania (Tabela 23) pokazują, że dzieci w wieku wczesnoszkolnym mają bardzo dobrą znajomość flagi Polski i są świadome jej barw. To pozytywny wynik, który świadczy o ich świadomości narodowej. Można interpretować te wyniki na dwa sposoby. Po pierwsze, dzieci mogą dobrze znać flagę Polski, ponieważ są systematycznie uczone o symbolach narodowych w szkole. Po drugie, rozpoznają ją, ponieważ mają częsty kontakt z symbolami narodowymi w codziennym życiu. Oczywiście, zdarzają się dzieci, które nie znają flagi Polski, jednak wyniki badania wskazują, że nie jest ich dużo. Analiza kategorii „Inna” może sugerować niezrozumienie pytania przez dzieci lub trudności w formułowaniu odpowiedzi, gdyż najwięcej odpowiedzi dotyczyło barw takich jak „biało-czerwone” (9 razy), „Polska” (5 razy). Raz wystąpiło słowo „flaga”.

TABELA 23. ZNAJOMOŚĆ FLAGI POLSKI PRZEZ DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH.

Odpowiedzi	Częstość	Procent
odp. A	1478	98,1
odp. B	4	0,3
odp. C	7	0,5
Nie wiem	2	0,1
Inna	15	1
Ogółem	1506	100

Według badań, 98% dziewczynek i 97% chłopców z klas I–III edukacji wczesnoszkolnej zna flagę Polski. Odsetek ten jest nieco niższy wśród uczniów klas I–II w porównaniu do uczniów klasy III. Nieznaczne różnice w wynikach między płciami i klasami wskazują na wysoką znajomość flagi Polski wśród dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Wysoki poziom znajomości flagi Polski sugeruje, że zarówno dziewczynki, jak i chłopcy dobrze znają ten symbol narodowy. Nieznaczne różnice między klasami wiekowymi oraz płciami wskazują na to, że znajomość flagi Polski jest ujednolicona i nie zależy w znaczący sposób od tych czynników.

TABELA 24. PŁEĆ I KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ A ROZPOZNAWANIE FLAGI POLSKI.

Płeć/klasa		Rozpoznanie flagi polskiej					Ogółem
		Odp. A	Odp. B	Odp. C	Nie wiem	Inna	
Płeć	Dziewczynka	98,5	0,5	0,5	0	0,5	100,0
	Chłopiec	97,7	0	0,4	0,3	1,6	100,0
Klasa	I	97,5	0,3	0,9	0	1,2	100,0
	II	97,6	0	0,9	0,4	1,1	100,0
	III	98,8	0,4	0	0	0,8	100,0

2.2.2. Barwy narodowe

Barwy narodowe Polski, biała i czerwona, są nie tylko znakiem rozpoznawczym na mapie świata, lecz także symbolem bogatej historii, odwagi i ducha niezłomności narodu. Te barwy, osadzone głęboko w kulturze i tradycji, stanowią nieodłączną część polskiego dziedzictwa narodowego. „Polskie barwy narodowe jako jedne z nielicznych w świecie mają pochodzenie heraldyczne. Specjalną ustawę dotyczącą barw polskiej flagi podjął Sejm Królestwa Polskiego 7 lutego 1831 roku”². Białą-czerwoną flagą, obecna na niebie i na ziemi, reprezentuje nie tylko granice geograficzne Polski, lecz także odzwierciedla wartości i aspiracje społeczeństwa. Barwy te łączą się z wydarzeniami związanymi z walką o niepodległość, której kulminacją było odzyskanie niepodległości w 1918 roku po 123 latach rozbiorów. Symbolika barw narodowych jest świadectwem bohaterskich czynów przodków, którzy walczyli o suwerenność i wolność. Podczas historycznych wydarzeń, białą-czerwoną flagą stała się znakiem jedności i oporu. Jej obecność podczas kluczowych momentów, takich jak powstania narodowe czy Solidarność, świadczy o siłowym charakterze polskiego społeczeństwa, gotowego bronić swojej tożsamości i ideałów. Białą-czerwone barwy są obecne nie tylko na

² <https://www.gov.pl/web/kppsp-wagrowiec/dzien-flagi-rzeczypospolitej-polskiej> (Dostęp: 17.11.2023).

fladze, ale także w sercach i umysłach Polaków, stanowiąc element wspólnej więzi i dumy narodowej. Wstęp do tematu barw narodowych Polski nie może pominąć tego, jak głęboko zakorzenione są one w historii, kulturze i świadomości społecznej, stanowiąc nieodłączną część tożsamości narodowej Polski.

W Tabeli 25 przedstawione są wyniki dotyczące barw narodowych wskazanych przez dzieci z klas I–III szkół podstawowych. Odpowiedzi zostały podzielone na kategorie barw, które sugerują polskie barwy narodowe. Należy zauważyć, że ogólna suma procentów wynosi 201,6%, co oznacza, że respondenci mogli podać więcej niż jedną odpowiedź. Najczęściej wskazywaną barwą narodową jest kolor biały, który uzyskał 1484 odpowiedzi, co stanowi 98,5% ogółu. Kolor czerwony również cieszy się dużym uznaniem, wskazano go 1488 razy (98,8%). Pozostałe kolory, takie jak czarny, żółty, niebieski i zielony, uzyskały mniej wskazań, z liczbą odpowiedzi oscylującą od 11 do 20. Czarny i żółty uzyskały po 1,3%, niebieski 0,7%, a zielony 0,9%. Wyniki badania pokazują, że dzieci w wieku wczesnoszkolnym mają dobrze zakorzeniony w świadomości wizerunek barw narodowych Polski. Barwy biało-czerwone są dla nich symbolem ojczyzny i narodowej tożsamości.

Tabela 25. Barwy narodowe wskazane przez dzieci klas I–III szkół podstawowych.

Kafeteria	Odpowiedzi (N)	Procent (%)
Czerwony	1488	98,8
Biały	1484	98,5
Czarny	20	1,3
Żółty	19	1,3
Zielony	14	0,9
Niebieski	11	0,7

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 26 przedstawia skorelowane dane dotyczące płci i wskazań barw narodowych przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym, wyrażone w procentach. W przypadku dziewczynek największy odsetek wskazań dotyczy koloru białego, który uzyskał 49,3%, podczas gdy kolor czerwony był wyborem dla 49,4%. Pozostałe kolory, takie jak czarny, żółty, niebieski i zielony, mają niewielki udział procentowy, z wartościami oscylującymi w granicach 0,2–0,6%. Wśród chłopców również najpopularniejszymi barwami narodowymi są białe (48,4%) i czerwone (48,6%). Chociaż udział procentowy dla pozostałych kolorów jest podobny jak u dziewcząt, można zauważyć nieznaczne różnice, takie jak nieco wyższy odsetek dla koloru czarnego (0,8%) oraz żółtego (0,9%). Warto zaznaczyć, że suma procentowa wynosi więcej niż 100%, co wskazuje, że niektórzy respondenci podali więcej niż jedną odpowiedź. Niemniej jednak, dominującymi barwami narodowymi, na które wskazały dzieci w wieku wczesnoszkolnym, są białe i czerwone, a różnice między płciami są stosunkowo niewielkie.

TABELA 26. PŁEĆ A BARWY NARODOWE WSKAZANE PRZEZ DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM (DANE W %).

Kafeteria	Dziewczynka	Chłopiec
Czarny	0,6	0,8
Żółty	0,4	0,9
Biały	49,3	48,4
Niebieski	0,2	0,6
Czerwony	49,4	48,6
Zielony	0,2	0,7

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

W Tabeli 27 przedstawiono wyniki badania dotyczącego preferencji barw narodowych wśród dzieci w wieku wczesnoszkolnym w kontekście klas edukacji. Celem analizy jest zrozumienie, które kolory są postrzegane jako barwy narodowe przez najmłodszych uczniów oraz zbadanie popularności poszczególnych kolorów w tej grupie wiekowej. W klasach

pierwszych najwyższy odsetek dzieci wskazał kolor biały (48,1%); pozostałe kolory miały znacznie niższe wartości procentowe. Czerwony również uzyskał wysoki procent wskazań (48,3%). W klasach II i III obserwuje się podobne trendy, z wysokim udziałem kolorów białego i czerwonego, chociaż są tu drobne różnice. Niebieski, zielony, żółty i czarny mają znacznie niższe udziały procentowe we wszystkich klasach edukacji wczesnoszkolnej.

Warto zauważyć, że te kolory są znacznie mniej wskazywane przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym, co może być istotne dla nauczycieli oraz projektantów materiałów edukacyjnych czy instytucji edukacyjnych. Wśród dzieci z klas drugich czerwony uzyskał najwyższy odsetek odpowiedzi (48,8%), podobnie jak w klasach trzecich (49,5%), co sugeruje, że kolor ten jest najczęściej rozpoznawany przez dzieci.

Preferencje te mogą wynikać z kulturowego kontekstu oraz symboliki nabywanej w procesie socjalizacji, szczególnie w środowisku szkolnym. Dla projektantów materiałów edukacyjnych oraz nauczycieli może to być istotna informacja, sugerująca, że wykorzystanie barw narodowych w środowisku edukacyjnym może być bardziej atrakcyjne dla dzieci i przyczynić się do lepszego przyswajania wiedzy, zwłaszcza w kontekście edukacji patriotycznej.

Tabela 27. Klasy edukacji wczesnoszkolnej a barwy narodowe wskazane przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym (dane w %).

Kolor	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Czarny	1,2	0,7	0,4
Żółty	0,9	0,9	0,3
Biały	48,1	48,4	49,6
Niebieski	0,8	0,5	0,1
Czerwony	48,3	48,8	49,5
Zielony	0,8	0,8	0,1

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Wyniki badania dotyczącego samooceny polskości dzieci w wieku wczesnoszkolnym przedstawiono w Tabeli 28, która uwzględnia związki między wskazanymi przez dzieci barwami narodowymi a poczuciem polskości. W tym przypadku dane nie sumują się do 100% z powodu możliwości wyboru więcej niż jednej odpowiedzi. Analiza wyników pokazuje, że kolor biały i czerwony są silnie kojarzone z polskością według dzieci w tym wieku, co potwierdzają wysokie odsetki odpowiedzi „Tak” na pytanie: „Czy wiesz, co oznacza kolor biały i czerwony na fladze Polski?”. Kolor biały jako polską barwę narodową wskazało 46,3% dzieci, a dla koloru czerwonego odsetek wyniósł 46,4%. Jednocześnie istnieje zauważalny poziom niepewności, reprezentowany przez kategorię „Nie wiem”, który oscyluje wokół 1–1,4% dla obu kolorów. Dla innych kolorów, takich jak czarny, żółty, niebieski i zielony, związek z polskością jest znacznie mniej wyraźny. Procent odpowiedzi „Tak” dla tych kolorów wynosi od 0,2% do 0,5%, co wskazuje na niższy stopień identyfikacji z polską tożsamością w kontekście tych barw. Ponadto istnieją niskie poziomy niepewności (odpowiedzi „Nie wiem”) dla tych kolorów, co może sugerować, że dzieci nie są pewne swoich skojarzeń.

Wyniki analizy sugerują, że wybór barw narodowych związany jest z poczuciem polskości. Dzieci, które prawidłowo wybrały i zaznaczyły barwy narodowe Polski”, równocześnie mają silne poczucie polskości. Kolory biały i czerwony wydają się odgrywać istotną rolę w budowaniu tożsamości narodowej, podczas gdy inne kolory mają mniejsze znaczenie lub są mniej jednoznacznie związane z polskością. Warto również zauważyć, że niektóre dzieci podały więcej niż jedną odpowiedź, co może wskazywać na złożoność procesu definiowania własnej tożsamości narodowej w tej grupie wiekowej.

TABELA 28. POCZUCIE POLSKOŚCI A BARWY NARODOWE WSKAZANE PRZEZ DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM (DANE W %).

Barwy narodowe	Poczucie polskości		
	Tak	Nie	Nie wiem
Czerwony	46,4	1,2	1,4
Biały	46,3	1,1	1,4

Barwy narodowe	Poczucie polskości		
	Tak	Nie	Nie wiem
Czarny	0,5	0,1	0,1
Żółty	0,4	0,1	0,1
Zielony	0,3	0,1	0
Niebieski	0,2	0,1	0,1

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Biel i czerwień, splecione w jednym z najbardziej rozpoznawalnych symboli narodowych, tworzą serce flagi Polski. Te dwa głęboko zakorzenione kolory nie tylko mają długą historię, ale również niosą bogate znaczenia symboliczne. Biały pas, zdobiący górne pole flagi, symbolizuje czystość i niewinność, podczas gdy czerwony pas u podstawy odzwierciedla odwagę, męstwo i historię bohaterskich zmaganiań (Sveta Gutkina, 2022). Ta kombinacja barw nie tylko reprezentuje wartości narodowe i ducha walki o niepodległość, ale także stanowi wyraz jedności narodu polskiego. Biel i czerwień wplatają się nie tylko w materiał narodowej flagi, ale także w tkankę kultury, historii i tożsamości Polski.

W badaniu empirycznym skierowano następujące pytanie do najmłodszych uczniów szkół podstawowych: „Czy wiesz, co oznacza kolor biały na fladze Polski?”, potem – analogicznie – kolor czerwony. Zastosowano pytanie otwarte, na które odpowiedziało 1046 dzieci. Po dokonaniu kodowania odpowiedzi stworzono 14-punktową kafeterię oraz jedną kategorię alternatywną „inna” (Tabela 29). Najczęściej udzielaną odpowiedzią na pytanie o symboliczne znaczenie koloru białego była „czystość” (44,1%), co jest zgodne z tradycyjnym rozumieniem białego koloru jako symbolu niewinności i czystości. Drugą najczęstszą odpowiedzią (13,6%) był „biały orzeł”, który jest godłem Polski. Ta odpowiedź świadczy o tym, że dzieci w wieku wczesnoszkolnym mają już pewną wiedzę o symbolach narodowych. Trzecią najczęstszą odpowiedzią (23,2%) było „czyste serce”, co może być interpretowane na różne sposoby, np. jako czystość moralna, spokój wewnętrzny lub dobroć. Pozostałe odpowiedzi były mniej popularne i obejmowały: dobro (6,5%), odwagę

(3,1%), niewinność (3,1%), srebro (2,1%), waleczność (1,8%), wolność (5,3%), niepodległość (2,2%), blizny (1,4%), miłość (1,9%), pokój (2,6%), wodę (2,0%) i inne (6,9%). W celu porównania warto zwrócić uwagę na drugą symboliczną barwę, czyli czerwień. Wyniki badań dotyczące koloru czerwonego pokazują, że dzieci w wieku wczesnoszkolnym dobrze rozumieją symboliczne znaczenie tej barwy na fladze Polski. Najczęstszą odpowiedzią (51,5%) było skojarzenie czerwieni z krwią, co jest naturalne i zgodne z tradycyjnym pojmowaniem symboliki flagi. Na drugim miejscu znalazła się miłość (19,4%), co może być związane z utożsamianiem się dzieci z ojczyzną i jej wartościami. Kolejne odpowiedzi to odwaga (12,2%), waleczność (12,7%) i zwycięstwo (1,4%), które również mają związek z patriotyzmem i tradycją.

Ogólnie rzecz biorąc, wyniki te sugerują, że dzieci w wieku wczesnoszkolnym mają zróżnicowane spojrzenie na symbolikę barw na fladze Polski, łącząc je z różnymi wartościami i emocjami. Może to stanowić punkt wyjścia do dalszych działań edukacyjnych, mających na celu pogłębienie rozumienia przez dzieci symboliki narodowej. Dla nauczycieli i wychowawców wyniki tego badania mogą być cennym źródłem informacji o wiedzy dzieci w wieku wczesnoszkolnym na temat symboli narodowych. W związku z tym warto wzbogacać edukację patriotyczną, korzystając choćby z dostępnych materiałów edukacyjnych w internecie, chociaż scenariuszy lekcji zawierających informacje o symbolicznym znaczeniu barw narodowych jest stosunkowo niewiele.

TABELA 29. ŚWIADOMOŚĆ SYMBOLICZNEGO ZNACZENIA BARWY BIAŁEJ I CZERWONEJ NA FLADZE POLSKI PRZEZ DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM.

Biel	Częstość (N)	%
Czystość	373	44,1
Białego orła	115	13,6
Czyste serce	196	23,2
Dobro	55	6,5
Odwaga	26	3,1

Biel	Częstość (N)	%
Niewinność	26	3,1
Srebro	18	2,1
Waleczność	15	1,8
Wolność	45	5,3
Niepodległość	19	2,2
Blizny	12	1,4
Miłość	16	1,9
Pokój	22	2,6
Woda	17	2
Inna	58	6,9
Czerwień	N	%
Krew	508	51,5
Miłość	191	19,4
Odwaga	120	12,2
Dzielność	16	1,6
Serce czyste (czystość)	36	3,7
Dostojność	17	1,7
Poświęcenie	18	1,8
Waleczność	125	12,7

Biel	Częstość (N)	%
Zwycięstwo	14	1,4
Tło tarczy herbowej (godło/herb)	40	4,1
Inne	57	5,8

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Dalsza analiza danych, oparta na korelacjach, pozwala na zrozumienie wyboru i interpretacji symboli w zależności od płci (Tabela 31). Wśród dziewcząt najwyższy odsetek (24,6%) przypisuje bieli symbolikę czystości. Istotnymi symbolami dla nich są także biały orzeł (9,3%) oraz czyste serce (14,8%). Chłopcy natomiast przypisują mniejszą wagę czystości (19,5%) i bardziej koncentrują się na symbolice bohaterstwa, reprezentowanej przez białego orła (4,3%) oraz czyste serce (8,4%). W obu grupach płciowych niewielki odsetek dzieci przypisuje symbolice wartości takich jak dobro, odwaga, niewinność, srebro, waleczność, wolność, niepodległość, blizny, miłość, pokój i woda. Różnice między płciami są widoczne, zwłaszcza w przypadku symboli takich jak woda – dziewczynki przypisują jej większe znaczenie (1,5% w porównaniu do 0,5% u chłopców). Chłopcy natomiast częściej koncentrują się na symbolice innej (4,4% w porównaniu do 2,5% u dziewcząt). Analiza tych wyników sugeruje, że istnieją pewne różnice w interpretacji symboliki bieli między dziewczętami a chłopcami w wieku wczesnoszkolnym. Dziewczynki zdają się być bardziej skłonne łączyć biel z wartościami związanymi z czystością i bezpieczeństwem, podczas gdy chłopcy wykazują większe zainteresowanie symboliką związaną z bohaterstwem i innymi wartościami. Wartości te mogą wpływać na formowanie się ich światopoglądu i wartości już we wczesnym dzieciństwie. Wyniki badania sugerują, że rozumienie symboliki bieli jest kształtowane przez stereotypy płciowe. Dziewczynki częściej kojarzą biel z pozytywnymi cechami i wartościami, takimi jak czystość, miłość i dobroć, podczas gdy chłopcy częściej kojarzą ją z cechami i wartościami związanymi z siłą, odwagą i walecznością. Można przypuszczać, że takie rozumienie symboliki bieli jest kształtowane przez kulturę i media. W kulturze polskiej biel często kojarzona jest z kobiecością, delikatnością i subtelnością, podczas gdy w mediach przedstawiana jest jako symbol czystości, niewinności i dobra. W tym kontekście warto

zwrócić uwagę, że „możliwe jest integralne ujmowanie różnych wymiarów życia, zarówno reprezentacji ról i zachowań społecznych, postaw i typów zachowań, jak i symbolicznych stanów emocjonalnych oraz typowych doświadczeń (sytuacji) granicznych” (Walczak, 2011, s. 100). To wskazuje na potrzebę dalszego badania, jak stereotypy płciowe wpływają na interpretację symboliki w dzieciństwie. Może to pomóc w lepszym zrozumieniu, jak wczesne nauczanie o symbolice może kształtować przyszłe postawy i wartości dzieci. Współczesne analizy powinny uwzględniać różnorodność wpływów kulturowych i medialnych w kontekście edukacji i wychowania dzieci.

TABELA 30. PŁEĆ A OKREŚLENIE ZNACZENIA SYMBOLIKI BIELI PRZEZ DZIECI WCZESNOSZKOLNE (DANE W %).

Kafeteria	Dziewczynka	Chłopiec
Czystość	24,6	19,5
Biały orzeł	9,3	4,3
Czyste serce	14,8	8,4
Dobro	3,7	2,8
Odwaga	1,7	1,4
Niewinność	1,9	1,2
Srebro	1,4	0,7
Waleczność	1,2	0,6
Wolność	2,8	2,5
Niepodległość	0,9	1,3
Blizny	0,7	0,7
Miłość	1,1	0,8
Pokój	1,7	0,9

Kafeteria	Dziewczynka	Chłopiec
Woda	1,5	0,5
Inna	2,5	4,4

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

W Tabeli 32 przedstawiono wyniki badania dotyczącego interpretacji symboliki bieli przez dzieci uczące się w różnych klasach edukacji wczesnoszkolnej, wyrażone w procentach. Analiza danych umożliwia zrozumienie, jak zmienia się percepcja symboli bieli w zależności od klasy, do której uczęszczają dzieci. W pierwszych klasach najwyższy odsetek badanych dzieci (10,3%) kojarzy symbolikę bieli z czystością. W kolejnych klasach odsetek ten zauważalnie rośnie, osiągając 12,5% w drugiej klasie i 21,3% w trzeciej klasie. Warto zauważyć, że znaczenie czystości wzrasta wraz z postępem edukacyjnym dzieci. Podobne tendencje można zauważyć w przypadku symboli białego orła i czystego serca, których znaczenie rośnie wraz z kolejnymi klasami edukacji wczesnoszkolnej.

Natomiast symbole takie jak dobro, odwaga, niewinność, srebro, waleczność, wolność, niepodległość, blizny, miłość, pokój, woda i inne, choć obecne, utrzymują niskie odsetki i nie wykazują wyraźnego wzrostu. Wnioski płynące z analizy tabeli sugerują, że umiejętność interpretacji symboliki bieli u dzieci w wieku wczesnoszkolnym jest procesem stopniowym. Symbolika związana z czystością, białym orłem i czystym sercem wydaje się nabierać głębszego znaczenia w miarę przechodzenia przez kolejne etapy kształcenia. Może to być wynikiem zarówno procesu edukacyjnego, jak i dojrzewania dzieci, które z czasem zyskują głębsze zrozumienie wartości i symboli. W miarę jak dzieci zdobywają nowe doświadczenia i wiedzę, ich zdolność do interpretacji abstrakcyjnych pojęć rośnie, co pozwala im lepiej uchwycić i wyrazić złożoność symboliki bieli. Ponadto wzrost zrozumienia może być wspierany przez coraz bardziej zaawansowane programy nauczania, które umożliwiają dzieciom analizę i refleksję nad symboliką w bardziej subtelny i zaawansowany sposób.

TABELA 31. KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ A OKREŚLENIE ZNACZENIA SYMBOLIKI BIELU PRZEZ DZIECI WCZESNOSZKOLNE (DANE W %).

Kafeteria	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Czystość	10,3	12,5	21,3
Biały orzeł	3,1	6,1	4,4
Czyste serce	4,4	6,4	12,4
Dobro	1,1	2,2	3,2
Odwaga	0,4	0,7	2,0
Niewinność	1,2	0,5	1,4
Srebro	0,8	0,2	1,1
Waleczność	0,1	0,4	1,3
Wolność	0,7	0,8	3,8
Niepodległość	0,7	0,4	1,2
Blizny	0,4	0,2	0,8
Miłość	0,6	0,2	1,1
Pokój	0,2	0,9	1,4
Woda	0,6	0,4	1,1
Inna	1,8	2,2	2,8

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Powyżej dokonano analizy symboliki bieli na fladze Polski. Teraz skupimy się na symbolice czerwieni. Po pierwsze, zauważamy mniejszą liczbę odpowiedzi na temat tego koloru.

Niemniej jednak dzieci potrafią kojarzyć omawianą symbolikę. Analiza tych danych pozwala zrozumieć różnice w interpretacji symboliki czerwieni przez dziewczynki i przez chłopców

w tym wieku. Dziewczynki najczęściej łączą czerwień z symbolem krwi (49,9%), co może sugerować, że postrzegają ten kolor w kontekście życia, zdrowia lub intensywności emocjonalnej. Miłość jest kolejnym ważnym symbolem dla dziewcząt (22,6%), co potwierdza ich skłonność do postrzegania czerwieni jako koloru związanego z emocjonalnymi i interpersonalnymi aspektami życia. Chłopcy również często kojarzą czerwień z krwią, przy czym odsetek ten jest wyższy niż u dziewcząt (53,5%). Dodatkowo dla chłopców bardziej zauważalnym symbolem jest waleczność (13,5%), co sugeruje, że widzą oni czerwień w kontekście męstwa, aktywności i wyzwań. Interesujące jest również to, że dla obu płci tło tarczy herbowej (godło/herb) jest istotnym symbolem związanym z czerwienią, choć odsetek ten jest wyższy wśród dziewcząt (5,7% w porównaniu do 2,0% u chłopców). Może to wskazywać na skłonność dziewcząt do interpretacji czerwieni w kontekście tradycji, dziedzictwa i symboliki narodowej.

Wnioski płynące z analizy tej tabeli sugerują, że choć istnieją pewne wspólne interpretacje symboliki czerwieni między dziewczynkami a chłopcami, to występują także subtelne różnice wynikające z doświadczeń społecznych, kulturowych i indywidualnych preferencji. Interpretacje te są również podatne na zmiany w zależności od kontekstu, co podkreśla złożoność postrzegania symboli przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

TABELA 32. PŁEĆ A OKREŚLENIE ZNACZENIA SYMBOLIKI CZERWIENI PRZEZ DZIECI NAUCZANIA WCZESNOSZKOLNEGO (DANE W %).

Kafeteria	Dziewczynka	Chłopiec
Krew	49,9	53,5
Miłość	22,6	15,5
Odwaga	12,6	11,7
Dzielność	1,8	1,3
Serce czyste (czystość)	2,2	5,4
Dostojność	2,4	0,9

Kafeteria	Dziewczynka	Chłopiec
Poświęcenie	2,0	1,6
Waleczność	12,0	13,5
Zwycięstwo	0,9	2,0
Tło tarczy herbowej (godło/herb)	5,7	2,0
Inne	6,1	5,4

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 34 przedstawia klasy edukacji wczesnoszkolnej oraz procentowe określenie znaczenia symboliki czerwieni przez dzieci uczęszczające do tych klas. W klasach pierwszych największy odsetek dzieci (42,9%) przypisuje kolorowi czerwonemu symbolikę krwi. Kolejne istotne skojarzenia to miłość (21,4%) oraz waleczność (17,3%). W klasach drugich, podobnie jak w pierwszych, dominuje skojarzenie z krwią (43,6%), jednak znaczenie zwycięstwa wzrasta (0,3%), a miłości maleje (23,3%). Odnotowuje się również wzrost wskazań symboliki czystego serca (czystości) do poziomu 5,4%. W klasach trzecich obserwuje się wyraźny wzrost liczby skojarzeń koloru czerwonego z krwią (59,7%). Miłość (16,2%) i odwaga (8,1%) tracą natomiast na znaczeniu w porównaniu z poprzednimi klasami.

Analizując wyniki, można zauważyć, że wraz z kolejnymi latami edukacji wczesnoszkolnej dzieci zmieniają swoje postrzeganie symboliki czerwieni. Pierwotne skojarzenia związane z krwią utrzymują się, ale zmieniają się proporcje, a inne wartości, takie jak miłość, odwaga czy czystość, zyskują lub tracą na znaczeniu. W miarę przechodzenia do wyższych klas bardziej zauważalne stają się skojarzenia związane z walecznością i zwycięstwem. Ponadto rosnące znaczenie skojarzeń związanych z krwią w kolejnych klasach może sugerować wzrost świadomości dzieci na temat bardziej złożonych aspektów symboliki czerwieni.

Równocześnie spadek znaczenia wartości takich jak miłość czy odwaga wskazuje na ewolucję w rozumieniu oraz hierarchii emocji i cech charakteru w kolejnych latach edukacji.

TABELA 33. KLASY EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ A OKREŚLENIE ZNACZENIA SYMBOLIKI CZERWIENI PRZEZ DZIECI ZINTEGROWANEGO NAUCZANIA (DANE W %).

Kafeteria	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Krew	42,9	43,6	59,7
Miłość	21,4	23,3	16,2
Odwaga	16,3	16,2	8,1
Dzielność	0,5	2,4	1,6
Serce czyste (czystość)	5,1	5,4	2,0
Dostojność	1,0	1,0	2,4
Poświęcenie	1,0	1,4	2,4
Waleczność	17,3	11,5	11,5
Zwycięstwo	6,6	0,3	0,0
Tło tarczy herbowej (godło/herb)	5,1	4,4	3,4
Inne	4,6	6,8	5,7

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

W tym wypadku, ucząc symboli narodowych czy symboliki barw flagi, nie tylko poszerza się wiedzę dzieci z zakresu wychowania patriotycznego, ale i otwiera ich umysły, ponieważ „w tym okresie edukacji dzieci powinny być podróżnikami, odkrywcami i twórcami, a cechować je powinna umiejętność obserwowania, myślenia, zastanawiania się, przeżywania i czerpania radości z samodzielnie wykonanej pracy” (Ewertowska, 2023).

2.3. „W jakim kraju?” – znajomość hymnu wśród dzieci wczesnoszkolnych

Rozdział raportu poświęcony hymnowi Polski stanowi istotną część tejże historii narodowej, wpisując się głęboko w tożsamość i ducha narodu. Hymn, będący symbolem jedności, dumy

oraz niezłomnej walki o niepodległość, stanowi muzyczne wyrażenie patriotyzmu i wspólnoty. Jego historię można śledzić przez wieki, od chwil, gdy naród polski borykał się z utratą suwerenności, aż po triumfalne momenty odzyskania niepodległości. Słowa „Mazurka Dąbrowskiego” towarzyszą Polakom już od 223 lat w różnych etapach historii Polski. Są bliskie sercu każdego Polaka, który zawsze utożsamia się z krajem ojczystym. Pieśń ta stała się nie tylko świadkiem, ale również aktywnym uczestnikiem narodowej historii, czyniąc nasze zrozumienie dziedzictwa jeszcze głębszym i bardziej wielowymiarowym. Na uwagę zasługuje akcja „Szkoła do hymnu”, która pierwszy raz została zorganizowana w setną rocznicę odzyskania niepodległości w 2018 roku, kiedy to w przeddzień rocznicy, o godzinie 11.11, na apelu uczniowie z nauczycielami i przybyłymi gośćmi wspólnie zaśpiewali cztery zwrotki hymnu narodowego³. W 2023 roku do akcji przystąpiło blisko 4 mln uczniów i prawie 600 tys. nauczycieli. Jak co roku nie zawiodły także szkoły polskie i polonijnie na całym świecie – do akcji zgłosiło się blisko 500 placówek⁴.

W badaniach empirycznych ponownie zastosowano pytanie otwarte, w którym przedstawiono pierwszy wers słów hymnu narodowego i zapytano: „Jaki utwór rozpoczyna się od słów *Jeszcze Polska nie zginęła?*” (Tabela 35). Najczęściej podawaną przez dzieci odpowiedzią było skojarzenie hymnu Polski z tytułem utworu, czyli Mazurkiem Dąbrowskiego (40,8%). Odpowiedź ta może wynikać z faktu, że Mazurek Dąbrowskiego jest często używany zamiennie z nazwą hymn narodowy. Drugą najczęściej udzielaną odpowiedzią był „hymn Polski” (46,5%). Tę odpowiedź można tłumaczyć tym, że dzieci w tym wieku często uczą się hymnu w szkole, a niekiedy zaczynają poznawać go już w przedszkolu. Trzecią najczęściej występującą odpowiedzią było cytowanie fragmentów hymnu Polski (10,2%). Można przypuszczać, że dzieci pamiętają niektóre fragmenty hymnu, które zostały im wpojęne w szkole lub przez rodziców. Mały odsetek odpowiedzi dotyczył kategorii „nie wiem” (1,5%), „inne” (0,6%). Podobnie niewiele osób nie udzieliło odpowiedzi (0,5%).

Oprócz wniosków wynikających z samej tabeli, warto również zwrócić uwagę na kilka dodatkowych kwestii. Po pierwsze, różnica między częstością skojarzeń z Mazurkiem Dąbrowskiego a „hymnem polskim” jest stosunkowo niewielka. Po drugie, dzieci stosunkowo

---

³ <https://radioolsztyn.pl/po-raz-piaty-odbyla-sie-akcja-szkola-do-hymnu/01666411> (dostęp 25.11.2023).

⁴ <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/szkola-do-hymnu-2023--podsumowanie> (dostęp 25.11.2023).

rzadko przywołują inne skojarzenia związane z hymnem Polski, takie jak flaga Polski, patriotyzm czy ojczyzna. Oznacza to, że hymn Polski jest dla dzieci przede wszystkim utworem muzycznym, a nie jedynie symbolem narodowym.

Podsumowując, należy podkreślić, że wyniki badania pokazują, że hymn Polski jest dobrze znany dzieciom klas I–III szkół podstawowych. Większość dzieci kojarzy hymn z Mazurkiem Dąbrowskiego autorstwa Józefa Wybickiego, który jest często śpiewany podczas uroczystości patriotycznych.

TABELA 34. ZNAJOMOŚĆ HYMNU POLSKI PRZEZ DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH.

Odpowiedzi	Częstość	Procent
Mazurek Dąbrowskiego	614	40,8
Hymn Polski	700	46,5
Cytowane fragmenty hymnu, np. „...kiedy my żyjemy”	153	10,2
Nie wiem	23	1,5
Inne	9	0,6
Brak danych	7	0,5
Ogółem	1506	100

TABELA 35. ZNAJOMOŚĆ SŁÓW HYMNU PRZEZ DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH.

Odpowiedzi	Częstość	Procent
Przepisany fragment z pytania: „Jeszcze Polska nie zginęła” lub tylko: „nie zginęła”	1091	72,4
Fragment: „kiedy (póki) my żyjemy”	358	23,8
Inne	24	1,6

Odpowiedzi	Częstość	Procent
Cała zwrotka	23	1,5
Nie wiem	10	0,7
Ogółem	1506	100

W badaniach zastosowano pytanie weryfikujące znajomość słów hymnu narodowego wśród najmłodszych uczniów szkół podstawowych. Dzieci zostały poproszone o dokończenie słów „Jeszcze Polska nie zginęła...”. Wyniki pozwolą na porównanie odpowiedzi przedstawionych w Tabeli 35 i 36. Analiza znajomości hymnu Polski przez dzieci klas I–III rzuca światło na różnice w postrzeganiu tego utworu przez badanych.

Analiza tabel pozwala zrozumieć, jakie elementy hymnu są najbardziej rozpoznawalne i zapamiętywane przez dzieci. W Tabeli 35 najwyższy odsetek dzieci (46,5%) deklaruje znajomość całego hymnu Polski. Natomiast Tabela 36 sugeruje, że większość dzieci bardziej zna konkretne fragmenty słów hymnu niż pełne zwrotki. Fragmenty „Jeszcze Polska nie zginęła...” lub „nie zginęła” odnotowano u 72,4% respondentów (Tabela 36), co stanowi znacznie wyższy odsetek niż w Tabeli 35, gdzie cytowane fragmenty hymnu stanowią jedynie 10,2%. Z Tabeli 35 wynika, że Mazurek Dąbrowskiego jest często wymieniany przez dzieci (40,8%), co może sugerować, że melodia hymnu lub określone emocjonalne skojarzenia z tym fragmentem są bardziej powszechne niż pełna znajomość słów. Natomiast Tabela 36 ukazuje, że 23,8% dzieci zna fragment „kiedy (póki) my żyjemy”, co wskazuje na znajomość konkretnego fragmentu niż całość Mazurka Dąbrowskiego.

W obu tabelach odsetek odpowiedzi „Nie wiem” jest niski (1,5% w Tabeli 35 i 0,7% w Tabeli 36), co sugeruje, że dzieci generalnie znają hymn. Wnioski z tego studium porównawczego wskazują, że dzieci w klasach I–III szkół podstawowych częściej mogą mieć wyrywkową znajomość konkretnych fragmentów słów hymnu niż jego pełnej wersji. Może to być wynikiem większego nacisku na emocjonalne i symboliczne aspekty, które są łatwiejsze do przyswojenia przez młodszych uczniów. Warto uwzględnić te aspekty w podejściu do nauczania hymnu, kierując się preferencjami i zdolnościami dzieci w tym wieku.

Tabela 37 przedstawia wyniki dotyczące znajomości hymnu Polski przez dzieci z podziałem na płeć. Procentowe udziały są podane w stosunku do ogólnej liczby ankietowanych dziewcząt i chłopców. 41,1% dziewcząt i 40,3% chłopców zadeklarowało znajomość pierwszego wersu hymnu. Znajomości całego hymnu Polski w stopniu wystarczającym potwierdziło 48,0% dziewcząt i 44,7% chłopców. Interesujące jest również, że fragment „...kiedy my żyjemy...” znany jest 9,0% dziewcząt i 11,5% chłopców. Niewielki odsetek respondentów zadeklarował brak wiedzy na temat hymnu (0,9% dziewcząt i 2,3% chłopców), podobnie niewielka grupa udzieliła odpowiedzi „inne” (0,5% dziewcząt i 0,7% chłopców). Warto zauważyć, że niewielki odsetek dzieci nie udzielił odpowiedzi – 0,5% dziewcząt i 0,4% chłopców.

Z tych wyników można wyciągnąć kilka wniosków. Po pierwsze, istnieje pewna różnica między dziewczętami a chłopcami w zakresie znajomości hymnu Polski – dziewczęta wydają się być nieco lepiej zaznajomione z tekstem. Po drugie, większość dzieci zna przynajmniej fragmenty hymnu. Jednakże warto zwrócić uwagę na niewielki odsetek dzieci, które zadeklarowały brak wiedzy na ten temat, co może sugerować potrzebę dodatkowego edukowania dzieci w zakresie znajomości symboli narodowych. Ogólnie rzecz biorąc, wyniki te wskazują, że mimo pewnej znajomości hymnu Polski istnieje potrzeba lepszej edukacji w tym zakresie, z uwzględnieniem różnic płciowych.

TABELA 36. PŁEĆ A ZNAJOMOŚĆ HYMNU POLSKI PRZEZ DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH (DANE W %).

Odpowiedzi	Dziewczynka	Chłopiec
Mazurek Dąbrowskiego	41,1	40,3
Hymn Polski	48,0	44,7
Cytowane fragmenty hymnu, np. „...kiedy my żyjemy...”	9,0	11,5
Nie wiem	0,9	2,3
Inne	0,5	0,7

Odpowiedzi	Dziewczynka	Chłopiec
Brak danych	0,5	0,4
Ogółem	100,0	100,0

Tabela 37 przedstawia znajomość hymnu Polski wśród uczniów szkół podstawowych w klasach I, II i III. Zauważalny jest wzrost znajomości pierwszej zwrotki Mazurka Dąbrowskiego od klasy I (25,8%) do III (48,4%). W przypadku całego hymnu Polski obserwuje się jednak spadek znajomości z 66,6% w klasach pierwszych do 38,7% w klasach trzecich. Z kolei znajomość cytowanych fragmentów hymnu rośnie od 3,4% (klasa I) do 13,8% (klasa II), a potem nieznacznie maleje do 10,9% (klasa III). Niski odsetek dzieci deklarujących brak znajomości hymnu (1,8%, 2,2%, 1,0% odpowiednio dla klas I–III) sugeruje, że większość uczniów ma pewną świadomość treści hymnu Polski w badanym okresie.

W kategorii „Inne” udziały są niewielkie (1,5%, 0%, 0,5%), co wskazuje na jednoznaczną znajomość hymnu lub brak wiedzy, zwłaszcza w klasach II, w których brakuje odpowiedzi tej kategorii. Procent brakujących danych jest stosunkowo niski (0,9%, 0,2%, 0,4%), co świadczy o skuteczności procesu zbierania informacji.

Podsumowując, należy powiedzieć, że ogólna tendencja wskazuje na zwiększającą się znajomość hymnu Polski w kolejnych latach lat edukacyjnych, co można przypisać regularnym lekcjom historii i języka polskiego oraz różnym wydarzeniom patriotycznym organizowanym w szkołach. Widać, że uczniowie z czasem lepiej zapamiętują słowa i melodię hymnu, co jest rezultatem systematycznego powtarzania i utrwalania tej wiedzy. Niemniej jednak istnieją obszary wymagające uwagi, takie jak spadek znajomości całego hymnu Polski wśród dzieci z klas III. Może to wynikać z kilku czynników, takich jak niewystarczająca ilość godzin poświęconych na naukę hymnu w tym okresie edukacji, zmniejszona motywacja uczniów lub niedostateczne wsparcie nauczycieli. Warto, aby szkoły zwróciły większą uwagę na ten problem, być może poprzez wprowadzenie dodatkowych zajęć lub programów, które będą wspierać uczniów w lepszym zapamiętywaniu i rozumieniu tekstu hymnu.

TABELA 37. ZNAJOMOŚĆ HYMNU POLSKI PRZEZ DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH (DANE W %).

Odpowiedzi	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Mazurek Dąbrowskiego	25,8	39,2	48,4
Hymn Polski	66,6	44,5	38,7
Cytowane fragmenty hymnu, np. „...kiedy my żyjemy...”	3,4	13,8	10,9
Nie wiem	1,8	2,2	1
Inne	1,5	0	0,5
Brak danych	0,9	0,2	0,4
Ogółem	100	100	100

Wyniki ankiety przeprowadzonej wśród dzieci wczesnoszkolnych wskazują, że znajomość hymnu narodowego jest silnie skorelowana z poczuciem polskości. Dzieci, które deklarują silne poczucie polskości, częściej deklarują znajomość hymnu niż dzieci, które nie czują się związane z Polską. Dzieci deklarujące poczucie polskości wykazują większą znajomość pierwszej zwrotki Mazurka Dąbrowskiego (41,7%) i całego hymnu Polski (47,1%). Jednak nawet w tej grupie jest istotny odsetek dzieci, które nie znają hymnu (41,7%), co sugeruje, że inne czynniki również wpływają na jego znajomość. Znajomość konkretnych fragmentów hymnu w tej grupie jest niższa, ale również zależy od poczucia polskości (9,6%). Wyższy odsetek dzieci, które nie deklarują poczucia polskości, odpowiedziało „Nie wiem” (13,0%), co może wskazywać na mniejszą świadomość kulturową w tej grupie. Mimo że brakujące dane są stosunkowo niskie, istnieje wyraźna potrzeba zwiększenia świadomości kulturowej w kontekście hymnu narodowego, zwłaszcza wśród dzieci deklarujących niższe poczucie polskości.

TABELA 38. POCZUCIE POLSKOŚCI A ZNAJOMOŚĆ HYMNU NARODOWEGO PRZEZ DZIECI WCZESNOSZKOLNE (DANE W %).

Odpowiedzi	Tak	Nie	Nie wiem
Mazurek Dąbrowskiego	41,7	19,4	28,3
Hymn Polski	47,1	41,7	32,6
Cytowane fragmenty hymnu, np. „...kiedy my żyjemy..”	9,6	25	15,2
Nie wiem	1	8,3	13
Inne	0,4	2,8	4,3
Brak danych	0,2	2,8	6,5
Ogółem	100	100	100

Ponadto, w celu uzupełnienia, zapytano najmłodszych uczniów o ich zachowanie podczas śpiewania hymnu narodowego. Zachowanie podczas hymnu narodowego jest wyrazem szacunku dla symboli państwowych. Zakłada się, że dzieci w wieku szkolnym powinny wiedzieć, jak należy się zachować podczas śpiewania lub słuchania hymnu. Postawa ta jest regulowana prawnie w art. 14 Obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 14 czerwca 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych (Dziennik Ustaw z 2019 roku, poz. 1509). Wyniki przedstawione w Tabeli 39 ukazują zróżnicowanie zachowań dzieci klas I–III podczas śpiewania hymnu. Z danych wynika, że zdecydowana większość dzieci, bo aż 98,5%, stoi podczas śpiewania hymnu. Jest to zachowanie zgodne z obowiązującym ceremoniałem państwowym. Opcje takie jak siedzenie, leżenie, skakanie czy bawienie się podczas hymnu są wskazywane bardzo rzadko i stanowią jedynie marginalne odsetki poniżej 1%. Warto zauważyć, że niewielka grupa dzieci (0,7%) zadeklarowała brak pewności co do właściwego zachowania.

Ogólnie rzecz biorąc, wyniki sugerują silne przywiązanie do tradycyjnego stania podczas śpiewania hymnu, przy jednoczesnym marginalnym występowaniu nietypowych zachowań w tej sytuacji.

TABELA 39. ZACHOWANIE PODCZAS ŚPIEWANIA HYMNU WŚRÓD DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH.

Odpowiedzi	Częstość	Procent
Stoimy	1483	98,5
Siedzimy	4	0,3
Leżymy	6	0,4
Skaczemy	1	0,1
Bawimy się	2	0,1
Nie wiem	10	0,7
Ogółem	1506	100

Wyniki przedstawione w Tabeli 40, analizującej zachowanie dzieci podczas śpiewania hymnu w kontekście płci, ukazują, że postawa stojąca jest dominującym wzorcem zarówno wśród dziewcząt (98,8%), jak i chłopców (98,1%). Różnice między płciami w tym przypadku są minimalne, co sugeruje powszechność tego zwyczaju niezależnie od płci. Nietypowe zachowania, takie jak siedzenie, leżenie, skakanie czy bawienie się, stanowią marginesowy odsetek, zazwyczaj nieprzekraczający 0,4%. Co istotne, zarówno dziewczynki, jak i chłopcy wykazują niski poziom niepewności i rzadko wybierają opcję „Nie wiem” w odpowiedzi na pytanie o zachowanie podczas hymnu (odpowiednio 0,4% i 1,0%). Wnioski z tej analizy sugerują, że płeć nie ma istotnego wpływu na preferowane zachowanie podczas śpiewania hymnu wśród dzieci klas I–III szkół podstawowych, a postawa stojąca jest powszechna i dominująca w obu grupach płciowych. Nietypowe zachowania są rzadkie, a niepewność co do zachowania występuje sporadycznie.

TABELA 40. PŁEĆ A ZACHOWANIE PODCZAS ŚPIEWANIA HYMNU (DANE W %).

Odpowiedzi	Dziewczynka	Chłopiec
Stoimy	98,8	98,1
Siedzimy	0,4	0,1
Leżymy	0,4	0,4
Skaczemy	0,1	0,0
Bawimy się	0,0	0,3
Nie wiem	0,4	1,0

Z danych przedstawionych w tabeli 41 wynika, że dzieci z klas I–III szkół podstawowych w zdecydowanej większości zachowują się z szacunkiem i godnością podczas śpiewania hymnu państwowego. 97,5% uczniów klas I, 98,9% uczniów klas II i 98,6% uczniów klas III stoi podczas śpiewania hymnu. Oznacza to, że dzieci te respektują obowiązujące przepisy prawa, które nakazują zachowywanie powagi i spokoju podczas wykonywania lub odtwarzania hymnu państwowego. W klasach I–III jedynie niewielki odsetek dzieci zachowuje się niezgodnie z obowiązującymi przepisami. W klasach I i II 0,6% uczniów siedzi podczas hymnu, a w klasach III 0,4% uczniów leży. Warto zauważyć, że w klasach II i III odsetek ten jest niższy niż w klasach I. Można to interpretować jako wzrastającą wraz z wiekiem świadomość dzieci dotyczącą zachowania powagi podczas śpiewania hymnu państwowego.

TABELA 41. ZACHOWANIE PODCZAS ŚPIEWANIA HYMNU WEDŁUG DZIECI KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH (DANE W %).

Odpowiedzi	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Stoimy	97,5	98,9	98,6
Siedzimy	0,3	0,2	0,3
Leżymy	0,6	0,2	0,4

Odpowiedzi	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Skaczemy	0	0	0,1
Bawimy się	0	0,2	0,1
Nie wiem	1,5	0,4	0,4
Ogółem	100	100	100

Tabela 42 przedstawia wyniki badania dotyczącego korelacji między poczuciem polskości (zmienna niezależna) a zachowaniem dzieci podczas śpiewania hymnu w kontekście nauczania zintegrowanego (zmienna zależna). Analiza danych ukazuje, że dzieci wykazujące silne poczucie polskości najczęściej stoją podczas śpiewania hymnu, co może sugerować aktywny i zdecydowany sposób uczestnictwa. W przeciwieństwie do tego, dzieci nieodczuwające tego poczucia, zwłaszcza te, które są niepewne co do swojej polskości, wykazują tendencję do siedzenia lub leżenia. Ponadto brak skakania i zabawy podczas hymnu w grupie dzieci o silnym poczuciu polskości wskazuje na powagę i szacunek wobec symboli narodowych. Warto zauważyć, że niepewność co do poczucia polskości może wpływać na bardziej zróżnicowane zachowania podczas śpiewania hymnu, takie jak skakanie czy zabawa, co może być interpretowane jako oznaka mniej jednoznacznej identyfikacji narodowej. Wyniki badania sugerują, że silne poczucie polskości wśród dzieci jest związane z bardziej poważnym zachowaniem podczas śpiewania hymnu. Natomiast brak tego poczucia może prowadzić do różnorodnych reakcji, które mogą wskazywać na mniej stabilną identyfikację narodową.

2.4. „Czym zdobyta? – Krwią i blizną”: święta narodowe w opinii dzieci wczesnoszkolnych

Tabela 42. Poczucie polskości a zachowanie dzieci nauczania zintegrowanego podczas śpiewania hymnu (Dane w %).

Odpowiedzi	Poczucie polskości przez dzieci wczesnoszkolne		
	Tak	Nie	Nie wiem
Stoimy	99,4	86,1	78,3
Siedzimy	0,1	5,6	0
Leżymy	0,1	5,6	4,3
Skaczemy	0	0	2,2
Bawimy się	0,1	0	2,2
Nie wiem	0,2	2,8	13
Ogółem	100	100	100

Święta narodowe stanowią niezwykle istotny element kultury i tożsamości każdego społeczeństwa. To dni, w których wspólnoty narodowe obchodzą swoje unikalne tradycje, celebrować historię oraz jednoczą się w duchu patriotyzmu. Święta narodowe mają moc nie tylko wzmacniania więzi społecznych, ale również kształtowania tożsamości narodowej. W tych dniach narody skupiają się na swojej przeszłości, analizując kluczowe wydarzenia, postaci oraz wartości, które ukształtowały ich wspólnotę. Poprzez celebrację świąt narodowych, społeczeństwo manifestuje swoją dumę z dziedzictwa, jednocześnie inspirując kolejne pokolenia do kontynuowania tej wartościowej tradycji. Warto podkreślić, iż świętowania i celebrowania ważnych historycznych wydarzeń należy się uczyć poprzez: „a) aktywne uczestniczenie w świętowaniu w rodzinach, społecznościach lokalnych, grupach społecznych i narodach, które potrafią to robić; b) poznawanie zwyczajów i obyczajów świątecznych własnego środowiska oraz odkrywanie znaczeń symbolicznych z nimi

związanych; c) obserwację świętowania w różnych kulturach i przejmowanie z nich tych elementów, które można wkomponować we własne świętowanie w rodzinie, społeczności lokalnej i narodzie; d) dbałość o jakość własnego życia, życia swojej rodziny i swojego środowiska, czyli troskę o wartości pozamaterialne i religijne oraz ich coraz pełniejsze rozumienie i bogatsze przeżywanie; e) przeznaczanie wystarczająco wiele czasu na świętowanie w przekonaniu, że nie jest to czas stracony, lecz że w ten sposób ubogaca się życie osobiste, rodzinne i społeczne (Dyczewski, 2012, s. 22-23).

W tym miejscu należy podkreślić, iż żaden akt normatywny w Polsce nie reguluje pojęcia święta państwowego, a co za tym idzie sposobu jego obchodzenia. Obecnie w Polsce obchodzi się siedem świąt państwowych, zamiennie nazywanych również świętami narodowymi. Dziś nie obchodzimy już największego święta w PRL-u, czyli Narodowego Święta Odrodzenia Polski (22 lipca), Rocznicy Rewolucji Październikowej (7 listopada) oraz najpóźniej uchylonego Narodowego Święta Zwycięstwa i Wolności (9 maja). Do najważniejszych świąt obecnie należą:

- Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (obchodzony 1 marca),
- Święto Flagi (2 maja),
- Święto Konstytucji 3 Maja,
- Narodowy Dzień Zwycięstwa (8 maja),
- Narodowy Dzień Pamięci Powstania Warszawskiego (1 sierpnia),
- Święto Wojska Polskiego (15 sierpnia),
- Dzień Solidarności i Wolności (31 sierpnia),
- Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada).

Wyniki dotyczące znajomości świąt narodowych przez dzieci zostały przedstawione w Tabeli 43. Analizując te dane, można zauważyć, że większość dzieci (82,5%) jest dobrze zaznajomiona z krajowymi świętami państwowymi. Niemniej jednak istnieje mniejsza grupa dzieci (17,5%), która nie ma świadomości tych świąt. Ważne jest zrozumienie przyczyn, dlaczego około 18% uczniów nie zna świąt narodowych, mimo że nawet w szkołach celebrowane są święta

Należy podkreślić konieczność podejmowania działań edukacyjnych w celu zwiększenia świadomości wśród tej grupy dzieci, aby poprawić ogólną znajomość świąt narodowych wśród najmłodszych.

TABELA 43. POTWIERDZENIE ZNAJOMOŚCI ŚWIĄT NARODOWYCH PRZEZ DZIECI (DANE W %).

Odpowiedzi	Częstość (N)	Procent (%)
Tak	1242	82,5
Nie znam	264	17,5
Ogółem	1506	100

Tabela 44 przedstawia analizę znajomości świąt państwowych w rozkładzie na płeć dzieci. Według danych zawartych w tabeli, znajomość świąt państwowych jest nieco wyższa wśród dziewcząt niż wśród chłopców. Święta państwowe zna 84% dziewcząt i 80,7% chłopców. Warto jednak zauważyć, że najwyższy odsetek deklarujących brak znajomości występuje wśród chłopców (19,3%). Różnica ta jest niewielka, ale statystycznie istotna. Można przypuszczać, że wynika ona z kilku czynników. Po pierwsze, dziewczęta mogą być bardziej zainteresowane historią i kulturą niż chłopcy. Po drugie, dziewczęta mogą być bardziej zmotywowane do nauki o świętach państwowych, ponieważ mogą postrzegać je jako ważniejsze dla ich tożsamości narodowej. Oczywiście, zawsze można znaleźć dziewczęta, które nie znają świąt państwowych, i chłopców, którzy je znają. Jest to jednak zjawisko marginalne, ponieważ większość polskich dzieci, niezależnie od płci, zna święta państwowe.

Tabela 44. Płeć a znajomość świąt państwowych (Dane w %).

Odpowiedzi	Dziewczynka	Chłopiec
Tak	84	80,7
Nie znam	16	19,3
Ogółem	100	100

Poniżej przedstawiono analizę znajomości świąt państwowych w klasach edukacji wczesnoszkolnej, uwzględniając procent dzieci, które zadeklarowały znajomość tych świąt, oraz tych, które przyznały, że ich nie znają. Analiza danych pokazuje, że poziom znajomości świąt państwowych wzrasta wraz z kolejną klasą. W klasach pierwszych 74,8% dzieci potwierdziło znajomość świąt, a 25,2% zadeklarowało brak wiedzy na ten temat. W klasach drugich odsetek dzieci znających święta wyniósł 79,5%, natomiast 20,5% stwierdziło, że ich nie zna. Najwyższy poziom znajomości wystąpił wśród dzieci z klas trzecich, gdzie 87,7% znało święta państwowe, a jedynie 12,3% zadeklarowało brak znajomości.

Ta tendencja może wynikać z kilku czynników. Po pierwsze, dzieci w starszych klasach są bardziej rozwinięte intelektualnie i mają szerszą wiedzę o świecie. Po drugie, nauczyciele w starszych klasach poświęcają więcej czasu na nauczanie o świętach państwowych. Po trzecie, dzieci w starszych klasach mogą być bardziej zainteresowane historią i kulturą, co może skłaniać je do nauki o świętach państwowych.

Reasumując, trend spadkowy w odsetku dzieci deklarujących brak znajomości świąt państwowych wraz z kolejną klasą sugeruje, że programy nauczania efektywnie wpływają na podnoszenie świadomości dzieci na temat krajowych świąt państwowych w miarę ich rozwoju edukacyjnego.

TABELA 45. ZNAJOMOŚĆ ŚWIAŁ PAŃSTWOWYCH W KLASACH EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ (DANE W %).

Odpowiedzi	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Tak	74,8	79,5	87,7
Nie znam	25,2	20,5	12,3
Ogółem	100	100	100

Wyniki przedstawione w Tabeli 46 ukazują silny związek między poczuciem polskości a znajomością świąt narodowych wśród dzieci edukacji wczesnoszkolnej. Z danych wynika, że 84,1% dzieci, które deklarują silne poczucie polskości, zna te święta. W przeciwieństwie do tego, tylko 15,9% dzieci, które nie identyfikują się jako Polacy, wykazuje znajomość tych

świąt. Ta różnica, wynosząca 68,2 punktów procentowych, jest znacząca i wskazuje, że u dzieci, które mają silne poczucie przynależności narodowej, ponad 68% więcej zna święta państwowych w porównaniu z dziećmi, które nie czują się Polakami. Na podstawie tych wyników można sformułować tezę, że poczucie polskości wpływa na znajomość świąt państwowych już wśród dzieci wczesnoszkolnych. Dzieci, które czują się Polakami, wykazują większe zaangażowanie w polską kulturę i tradycję, co obejmuje również znajomość ważnych świąt.

Interpretując te wyniki w szerszym kontekście, można uznać je za potwierdzenie tezy, że poczucie narodowe jest kształtowane przez kulturę i tradycję już we wczesnym okresie edukacyjnym. Wyniki te mogą również sugerować, że znajomość świąt państwowych stanowi skuteczne narzędzie wzmacniające poczucie tożsamości narodowej wśród dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Z tego względu edukacja w zakresie tradycji narodowych i świąt państwowych może odgrywać kluczową rolę w formowaniu i umacnianiu poczucia przynależności narodowej wśród młodych uczniów.

TABELA 46. POCZUCIE POLSKOŚCI A ZNAJOMOŚĆ ŚWIĄT NARODOWYCH (DANE W %).

Odpowiedzi	Poczucie polskości		
	Tak	Nie	Nie wiem
Tak	84,1	50,0	58,7
Nie znam	15,9	50,0	41,3
Ogółem	100	100	100

W celu uzupełnienia informacji na temat świąt narodowych, skierowano do najmłodszych uczniów szkół podstawowych pytanie otwarte dotyczące świąt, które znają. Po dokonaniu kodowania odpowiedzi stworzono tabelę wielokrotnego wyboru, gdyż dzieci wymieniały więcej niż jedno święto. Analiza Tabeli 47, przedstawiającej znajomość świąt państwowych wśród dzieci wczesnoszkolnych, pozwala na sformułowanie kilku istotnych obserwacji. Najczęściej wymienianym świętem było Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada), które wskazało 70,7% dzieci. Sugeruje to powszechną znajomość tego kluczowego święta

narodowego. Również 65,0% uczniów wskazało Święto Konstytucji 3 Maja, co świadczy o skutecznej edukacji na temat ważnych wydarzeń historycznych. W przypadku niektórych świąt odsetek znajomości jest jednak niższy. Dzień Flagi (2 maja) znało tylko 27,5% dzieci, a Święto Pracy (1 maja) – zaledwie 19,1%. Może to sugerować, że te święta nie są tak powszechnie obecne w świadomości dzieci klas I–III. Bardzo niski poziom znajomości, wynoszący tylko 1,6%, dotyczył Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca). Warto zaznaczyć, że święto to zostało wprowadzone uchwałą z dnia 3 lutego 2011 roku (<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/zolnierze-wykleci/narodowy-dzien-pamieci-zolnierzy-wykletych>; dostęp 04.12.2023). Wyniki te wskazują na potrzebę zwiększenia uwagi dotyczącej tego święta.

Dodatkowo 3,2% odpowiedzi zakwalifikowano do grupy „inne święta”, co może sugerować różnorodność lokalnych tradycji. W tej grupie można wymienić Rocznicę Powstania Warszawskiego (1 sierpnia) lub Dzień Wojska Polskiego (15 sierpnia). Należy również zauważyć, że dzieci omyłkowo wskazywały święta kościelne, takie jak Święto Zmarłych, Boże Narodzenie czy Wielkanoc. Podsumowując, wyniki sugerują, że choć niektóre święta są dobrze znane, istnieje potrzeba szczególnej uwagi w celu zwiększenia świadomości na temat ważnych wydarzeń historycznych wśród najmłodszych dzieci szkolnych.

TABELA 47. ZNAJOMOŚĆ ŚWIĄT PAŃSTWOWYCH WŚRÓD NAJMŁODSZYCH DZIECI SZKOLNYCH.

Kafeteria	Częstość (N)	Procent (%)
Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada)	776	70,7
Święto Konstytucji 3 Maja	713	65,0
Dzień Flagi (2 maja)	302	27,5
Święto Pracy (1 maja)	209	19,1
Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca)	18	1,6
Inne	35	3,2

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 48 przedstawia analizę znajomości świąt państwowych wśród dzieci, z uwzględnieniem różnic między dziewczynkami a chłopcami. Wyniki wskazują, że dziewczynki mają nieco wyższy poziom świadomości dotyczący kilku ważnych świąt. Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada) oraz Święto Konstytucji 3 Maja są lepiej znane dziewczynkom (odpowiednio 21,2% i 20,3%) niż chłopcom (16,6% i 14,5%). W kategorii „Inne”, zarówno dziewczynki (0,7%), jak i chłopcy (1,0%), wskazali różnorodne odpowiedzi.

TABELA 48. PŁEĆ A ZNAJOMOŚĆ ŚWIĄT PAŃSTWOWYCH PRZEZ DZIECI (DANE W %).

Kafeteria	Dziewczynka	Chłopiec
Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada)	21,2	16,6
Święto Konstytucji 3 Maja	20,3	14,5
Dzień Flagi (2 maja)	8,3	6,4
Święto Pracy (1 maja)	6,0	4,1
Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca)	0,5	0,3
Inne	0,7	1,0

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

W przypadku świąt takich jak Dzień Flagi (2 maja) i Święto Pracy (1 maja), zarówno dziewczynki (odpowiednio 8,3% i 6,0%), jak i chłopcy (6,4% i 4,1%) wykazują stosunkowo niską ich znajomość. Fakt ten może sugerować, że braki w wiedzy o tych świątach mogą wynikać z oddziaływania innych środowisk wychowawczych niż szkoła, na przykład rodziny. Przykładem może być komentarze do świąt majowych Anny Albrecht, która stwierdza, że „większość Polaków nie jest patriotami, bowiem w majowy czas na naszych domach biało-czerwonych flag jest jak na lekarstwo (...) Większość Polaków ma to w nosie, czy wisi flaga, czy nie. Grunt, że będzie grill, kiełbaski i piwo” (Albrecht, 2016). Na barkach szkoły spoczywa odpowiedzialność zachęcania do czynnego uczestnictwa w świątach narodowych.

Niezależnie od płci, Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca) jest mało znany, z bardzo niskim odsetkiem rozpoznawalności (0,5% dziewczynek i 0,3% chłopców), co wskazuje na potrzebę zwiększenia uwagi edukacyjnej w tym obszarze. Ogólnie rzecz biorąc, wyniki sugerują, że choć dziewczynki mogą wykazywać nieco większą świadomość świąt narodowych, istnieje powszechna potrzeba zwiększenia edukacji dotyczącej niektórych kluczowych wydarzeń historycznych wśród dzieci obu płci.

Wyniki wskazują na pewien związek między płcią a znajomością świąt państwowych. Dziewczynki deklarują większą znajomość świąt narodowych, takich jak Narodowe Święto Niepodległości i Święto Konstytucji 3 Maja, z odpowiednio 21,2% i 20,3% dziewczynek rozpoznających te święta, podczas gdy wśród chłopców wyniki wynoszą odpowiednio 16,6% i 14,5%. Mniejsza różnica między dziewczynkami a chłopcami jest widoczna w znajomości Dnia Flagi, którą deklaruje 8,3% dziewczynek i 6,4% chłopców. Chłopcy z kolei deklarują większą znajomość Święta Pracy i Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”, z odpowiednio 6,0% i 0,5% chłopców oraz 4,1% i 0,3% dziewczynek. Oprócz wymienionych świąt, 0,7% dziewczynek i 1,0% chłopców zna inne święta państwowe.

Zebrane dane statystyczne można interpretować na różne sposoby. Można je uznać za potwierdzenie tezy, że dziewczynki są bardziej zainteresowane kulturą i tradycją narodową niż chłopcy. Można także uznać je za wskazówkę, że edukacja na temat świąt państwowych powinna być dostosowana do potrzeb dzieci w zależności od płci. Dodatkowo można wysnuć następujące tezy: dziewczynki, które znają święta narodowe, są bardziej skłonne do uczestnictwa w uroczystościach związanych z tymi świętami. Dziewczynki są również bardziej skłonne do wyrażania dumy z bycia Polką oraz do angażowania się w działania na rzecz Polski.

TABELA 49. ZNAJOMOŚĆ ŚWIĄT PAŃSTWOWYCH PRZEZ DZIECI KLAS I–III (DANE W %).

Kafeteria	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada)	8,0	10,4	19,4
Święto Konstytucji 3 Maja	7,0	10,4	17,4

Kafeteria	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Dzień Flagi (2 maja)	2,6	4,5	7,5
Święto Pracy (1 maja)	3,1	2,6	4,4
Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca)	0,4	0,0	0,4
Inne	0,1	0,4	1,2

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Na podstawie Tabeli 49 można stwierdzić, że znajomość świąt narodowych wśród dzieci klas I–III w Polsce jest niska. Wśród uczniów klas pierwszych tylko 8% zna Narodowe Święto Niepodległości, podczas gdy w klasach trzecich znajomość ta wzrasta do 19,4%. Znajomość Święta Konstytucji 3 Maja jest nieco wyższa i wynosi odpowiednio 7% i 17,4%. Pozostałe święta są jeszcze mniej znane. W klasach pierwszych tylko 2,6% dzieci zna Dzień Flagi, a w klasach trzecich – 7,5%. Znajomość Święta Pracy wynosi odpowiednio 3,1% i 4,4%, natomiast Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” – zaledwie 0,4% w obu grupach wiekowych. Te dane sugerują, że edukacja na temat świąt państwowych może wymagać większego nacisku w młodszych klasach szkolnych w Polsce.

Wzrost znajomości tych świąt od klasy pierwszej do trzeciej sugeruje, że dzieci uczą się o nich w kolejnych latach edukacji, co może być efektem stopniowego wprowadzania tych tematów przez nauczycieli, dostosowanego do wieku i poziomu zrozumienia uczniów. Jednak ogólny poziom znajomości pozostaje niski, co może wskazywać na kilka problemów:

niewystarczającą ilość czasu poświęconego na te tematy w programie nauczania, brak odpowiednich materiałów edukacyjnych dla młodszych dzieci lub trudność w zrozumieniu tych tematów przez najmłodszych uczniów.

Rozwiązaniem mogłoby być wprowadzenie bardziej angażujących i dostosowanych do wieku materiałów edukacyjnych, które pomogłyby dzieciom lepiej zrozumieć znaczenie i kontekst tych świąt. Można również zwiększyć ilość czasu poświęconego na te tematy w programie nauczania. Ponadto szkoły mogłyby organizować specjalne wydarzenia lub projekty związane ze świętami państwowymi, aby uczniowie mogli lepiej zrozumieć i zapamiętać te ważne daty.

Można zorganizować konkursy wiedzy, projekty badawcze czy prezentacje na temat tych świąt w większej liczbie szkół w Polsce.

Na podstawie Tabeli 50 można zauważyć silny związek między poczuciem polskości a znajomością świąt państwowych wśród dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Dzieci, które czują się Polakami, są bardziej skłonne do poznawania i pamiętania o polskich świątach. Dzieci z silnym poczuciem polskości wykazują znacznie wyższy poziom znajomości kluczowych świąt narodowych. Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada) oraz Święto Konstytucji 3 Maja są dobrze znane odpowiednio 36,9% i 34,0% tych dzieci, co potwierdza, że silne poczucie tożsamości narodowej koreluje z lepszą znajomością kluczowych wydarzeń historycznych.

W przypadku Dnia Flagi (2 maja) oraz Święta Pracy (1 maja) odsetek dzieci, które je znają, jest niższy, co sugeruje, że te święta mogą mieć mniejsze znaczenie dla dzieci z silnym poczuciem polskości. Niemniej jednak, nawet te niższe odsetki są nadal wyższe niż w grupie dzieci, które nie odczuwają silnego związku z polskością. Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca) jest słabo znany wśród dzieci z silnym poczuciem polskości, co może wynikać z trudności w edukacji dotyczącej tego specyficznego święta. W kategorii „Inne” dzieci z silnym poczuciem polskości wskazywały różne odpowiedzi, co może odzwierciedlać zróżnicowanie lokalnych tradycji i doświadczeń.

TABELA 50. POCZUCIE POLSKOŚCI A ZNAJOMOŚĆ ŚWIĄT PAŃSTWOWYCH PRZEZ DZIECI (DANE W %).

Kafeteria	Tak	Nie	Nie wiem
Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada)	36,9	0,4	0,5
Konstytucji 3 Maja	34,0	0,2	0,5
Dzień Flagi (2 maja)	14,4	0,1	0,1
Święto Pracy (1 maja)	9,9	0,0	0,2
Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca)	0,9	0,0	0,0

Kafeteria	Tak	Nie	Nie wiem
Inne	1,6	0,0	0,0

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

2.5 „Czym twa ziemia? – mą Ojczyzną”: wyobrażenie „ojczyzny” wśród dzieci wczesnoszkolnych

Ojczyzna jest pojęciem pełnym bogatych znaczeń historycznych, kulturowych i emocjonalnych, które kształtują tożsamość zarówno jednostki, jak i całego społeczeństwa. Choć jej definicje mogą być różne, ojczyzna odgrywa kluczową rolę w życiu każdego człowieka, definiując przestrzeń i granice, w której rozwija się poczucie przynależności. To nie tylko miejsce na ziemi, ale także element łączący ludzi wspólnymi wartościami, historią i tradycjami. W kontekście omawiania pojęcia ojczyzny, badania nad tym tematem stają się fascynującym wyzwaniem, prowokującym do refleksji nad różnymi aspektami tego uniwersalnego terminu. Zrozumienie ojczyzny obejmuje zarówno perspektywę indywidualną, jak i społeczną, włączając w to kwestie patriotyzmu, dziedzictwa narodowego oraz roli ojczyzny w kształtowaniu tożsamości jednostki i społeczności od najmłodszych lat.

Według Stanisława Ossowskiego, pojęcie „ojczyzna” można interpretować na dwa sposoby: jako ojczyznę prywatną i ojczyznę ideologiczną. Pierwsza z tych definicji odnosi się do konkretnego terytorium państwa, podczas gdy druga związana jest z ideologią polityczną i narodem. W związku z tym, mieszkańcy jednego kraju mogą być lojalni wobec różnych ideologii, a zwolennicy danej ideologii mogą mieszkać w różnych państwach. Ossowski podkreśla także ważność uczestnictwa jednostki w określonej wspólnocie i jej związku z danym terytorium. Dlatego używa się zaimka „moja” w odniesieniu do ojczyzny, co świadczy o przynależności do wspólnoty narodowej. Według Ossowskiego, w małych społecznościach definicje ojczyzny są tożsame, natomiast w większych wspólnotach terytorialnych pojawia się wyraźniejsza różnica między tymi dwoma pojęciami.

Na podstawie koncepcji Ossowskiego przeprowadzono badanie wiedzy na temat pojęcia „ojczyzna” wśród najmłodszych uczniów szkół podstawowych. Dzieciom zadano pytanie „Co to jest ojczyzna?”, co pozwoliło wyróżnić 8 kategorii odpowiedzi, w tym kategorię „inna”. Analizy wykazały, że najczęściej dzieci utożsamia ojczyznę z krajem, w którym się urodziły (65,7% odpowiedzi), co odpowiada tradycyjnemu rozumieniu ojczyzny jako miejsca związku z narodem. Znaczna liczba uczniów (11,7%) postrzega Polskę jako swoją ojczyznę, podczas gdy ponad 11% identyfikuje ojczyznę z miejscem zamieszkania, co może odzwierciedlać silne uczucie przynależności do domu i lokalnej społeczności. Inna grupa dzieci (7,8%) łączy ojczyznę z miejscem swojego pochodzenia, wskazując na więzi z korzeniami rodzinnymi i historycznymi. Niewielki odsetek uczniów (2,8%) odnosi pojęcie ojczyzny do narodu, sugerując bardziej abstrakcyjne podejście, podczas gdy mniejsza grupa (1,5%) traktuje ojczyznę w kontekście rodziny, co może odzwierciedlać silne więzi emocjonalne. Istnieje także niewielka grupa (2,2%), która łączy ojczyznę z miejscem nauki, co sugeruje wpływ środowiska edukacyjnego na poczucie tożsamości narodowej. Kategoria „inne” obejmowała różnorodne odpowiedzi, takie jak honor, patriotyzm, wolność, symbolika narodowa (orzeł, godło, flaga), oraz osobiste odczucia (serce, rodzina, miejsce nauki i przyjaciele). Różnorodność odpowiedzi ilustruje bogactwo perspektyw dotyczących ojczyzny. Ogólnie rzecz biorąc, dla dzieci z klas I i III pojęcie ojczyzny jest złożone i wielowymiarowe, obejmuje zarówno wartości uniwersalne, jak i osobiste doświadczenia, refleksje dotyczące przestrzeni geograficznej oraz elementy kulturowe i historyczne, stanowiąc fundament tożsamości narodowej, rodzinnej i osobistej.

TABELA 51. ROZUMIENIE POJĘCIA OJCZYŻNA PRZEZ UCZNIÓW WCZESNOSZKOLNYCH.

Kafeteria	Częstość (N)	Procent (%)
Kraj, w którym się urodziły i mieszkamy	715	65,7
Dom, w którym mieszkamy	122	11,2
Polska (państwo)	127	11,7
Miejsce, skąd pochodzę	85	7,8

Kafeteria	Częstość (N)	Procent (%)
Naród	31	2,8
Rodzina	16	1,5
Szkoła	24	2,2
Inne	57	5,2

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Na podstawie Tabeli 52 można stwierdzić, że zarówno dziewczynki, jak i chłopcy podobnie rozumieją pojęcie ojczyzna. Najczęściej wymienianą odpowiedzią w obu grupach jest „kraj, w którym się urodziłem i mieszkamy” (34,2% dziewczynek i 26,5% chłopców). Oznacza to, że dzieci postrzegają ojczyznę jako miejsce, w którym żyją i czują się u siebie. Drugą najczęstszą odpowiedzią jest „dom, w którym mieszkamy” (5,9% dziewczynek i 4,4% chłopców), co sugeruje, że dzieci widzą ojczyznę jako miejsce, w którym mieszka się z rodziną i przyjaciółmi.

Podobne tendencje obserwuje się w przypadku pozostałych kategorii. Dziewczynki częściej wskazują na „Polskę (państwo)” (5,5%), natomiast chłopcy częściej na „miejsce, skąd pochodzę” (4,2%). Wskazuje to na to, że dziewczynki częściej postrzegają ojczyznę w kategoriach politycznych, podczas gdy chłopcy częściej odnoszą ją do aspektów historycznych i kulturowych.

Ostatecznie można stwierdzić, że zarówno dziewczynki, jak i chłopcy mają podobne rozumienie pojęcia ojczyzny. Dla obu grup jest to miejsce, w którym żyją, czują się u siebie i mają swoje korzenie. Wspólne elementy w odpowiedziach wskazują na to, że ojczyzna jest postrzegana jako fundament tożsamości i poczucia bezpieczeństwa, niezależnie od płci. Różnice w szczegółowych odpowiedziach, takie jak większe skojarzenie dziewczynek z Polską jako państwem i chłopców z miejscem pochodzenia, mogą odzwierciedlać różne perspektywy i wrażliwości, ale nie zmieniają faktu, że dla obu grup ojczyzna pozostaje przestrzenią, z którą są emocjonalnie związani i w której znajdują swoje miejsce. To poczucie

przynależności jest wspólne i stanowi podstawę dla ich indywidualnych i grupowych tożsamości.

TABELA 52. PŁEĆ A ROZUMIENIE POJĘCIA OJCZYŻNA (DANE W %).

Kafeteria	Dziewczynka	Chłopiec
Kraj, w którym się urodziliśmy i mieszkamy	34,2	26,5
Dom, w którym mieszkamy	5,9	4,4
Polska (państwo)	5,5	5,3
Miejsce, skąd pochodzę	4,2	3,1
Naród	0,8	1,8
Rodzina	0,7	0,7
Szkoła	1,4	0,7
Inne	2,6	2,2

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Najważniejszym aspektem dla uczniów uczęszczających do wszystkich trzech klas jest kraj, w którym się urodzili i mieszkają (Tabela 53). W klasach pierwszych odsetek odpowiedzi wskazujących na ten aspekt wyniósł 12,8%, a następnie wzrastał do 16,6% w klasach drugich i 31,4% w klasach trzecich. Świadczy to o rosnącej świadomości i więzi uczniów z miejscem ich urodzenia. Kolejnym istotnym elementem dla uczniów jest dom, w którym mieszkają. Choć jego znaczenie można opisać jako zmieniające się w sposób sinusoidalny w miarę przechodzenia przez kolejne klasy (od 3,8% w klasie pierwszej do 2,1% w klasie drugiej i 4,4% w klasie trzeciej), pozostaje on ważnym elementem identyfikacji z ojczyzną. Polska jako państwo zajmuje trzecie miejsce w hierarchii uczuć patriotycznych uczniów. W klasach pierwszych udział ten wynosi 2,5%, w klasach drugich wzrasta do 3,3%, a w klasach trzecich osiąga 4,9%. To świadczy o rosnącym poziomie uświadamienia narodowego wśród uczniów. Interesujące jest również to, że miejsce pochodzenia zyskuje na znaczeniu w kolejnych latach

edukacji, wzrastając od 1,0% w klasie pierwszej do 1,8% w klasie drugiej i aż 4,4% w klasie trzeciej III. Może to świadczyć o rosnącej świadomości regionalnej i lokalnej tożsamości. Pozostałe aspekty, takie jak naród, rodzina, szkoła oraz inne, odgrywają mniejszą rolę, ale wciąż są obecne w odpowiedziach uczniów. Analiza tych danych pozwala lepiej zrozumieć, jak uczniowie interpretują i identyfikują się z pojęciem ojczyzny w różnych kontekstach, co może pomóc w wzbogaceniu edukacji patriotycznej najmłodszych uczniów, zgodnie z zasadą, że „lata wczesnego dzieciństwa to czas przygotowywania gleby”.

TABELA 53. WYOBRAŻENIE NA TEMAT OJCZYZNY PRZEZ UCZNIÓW KLAS I–III SZKÓŁ PODSTAWOWYCH (DANE W %).

Kafeteria	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Kraj, w którym się urodziliśmy i mieszkamy	12,8	16,6	31,4
Dom, w którym mieszkamy	3,8	2,1	4,4
Polska (państwo)	2,5	3,3	4,9
Miejsce, skąd pochodzę	1,0	1,8	4,4
Naród	0,4	0,8	1,4
Rodzina	0,4	0,6	0,3
Szkoła	0,4	0,5	1,1
Inne	0,9	1,6	2,3

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 54 przedstawia wyniki dotyczące poczucia polskości i wyobrażeń na temat pojęcia ojczyzna wśród najmłodszych dzieci szkolnych. Procentowy udział odpowiedzi w poszczególnych kategoriach ilustruje różnorodność źródeł kształtujących tożsamość narodową dzieci. Najważniejszym czynnikiem wpływającym na poczucie polskości jest kraj urodzenia i zamieszkania, co podkreśla 59,1% odpowiedzi respondentów, którzy utożsamiają się z Polską w tym kontekście. Istotną rolę odgrywa również dom, który dla respondentów stanowi ważne miejsce identyfikacji narodowej (9,9% odpowiedzi). Polska jako państwo oraz

miejsce pochodzenia mają również swój udział, o czym świadczy odpowiednio 10,3% i 6,7% odpowiedzi udzielonych przez badane dzieci. Naród, rodzina, szkoła i inne czynniki stanowią mniej istotne źródła identyfikacji narodowej, co odzwierciedlają niższe procenty odpowiedzi. Analiza wyników potwierdza silny związek z miejscem urodzenia i bieżącym miejscem zamieszkania, podkreślając istotną rolę otoczenia domowego w kształtowaniu tożsamości narodowej. Wyniki sugerują, że dzieci wczesnoszkolne wykazują ogólne silne poczucie polskości, choć widoczna jest różnorodność źródeł wpływających na to poczucie. Niskie odsetki odpowiedzi negatywnych i niepewnych wskazują na zdecydowane poczucie przynależności narodowej w badanej grupie.

TABELA 54. POCZUCIE POLSKOŚCI A WYOBRAŻENIE NA TEMAT POJĘCIA OJCZYŻNA PRZEZ DZIECI WCZESNOSZKOLNE (DANE W %).

Kafeteria	Poczucie polskości		
	Tak	Nie	Nie wiem
Kraj, w którym się urodziłyśmy i mieszkamy	59,1	0,7	0,9
Dom, w którym mieszkamy	9,9	0,1	0,4
Polska (państwo)	10,3	0,3	0,2
Miejsce, skąd pochodzę	6,7	0,2	0,3
Naród	2,5	0,1	0,0
Rodzina	1,4	0,0	0,0
Szkoła	2,0	0,0	0,1
Inne	4,4	0,3	0,1

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 55 przedstawia dane statystyczne dotyczące odpowiedzi najmłodszych uczniów, z uwzględnieniem województw. Najczęstszą odpowiedzią (w 12 województwach) było zdefiniowanie ojczyzny jako kraju, w którym dzieci się urodziły i mieszkają. Tę odpowiedź

można interpretować jako rozumienie ojczyzny w kategoriach geograficznych i politycznych, co sugeruje, że dzieci identyfikują się z krajem, w którym żyją, i czują się z nim związane.

Drugą co do częstotliwości odpowiedzi (w 11 województwach) było stwierdzenie, że ojczyzna to dom, w którym dzieci mieszkają. Tę odpowiedź można rozumieć jako pojmowanie ojczyzny w kategoriach osobistych i emocjonalnych, co wskazuje na to, że dzieci czują się bezpiecznie i swobodnie w swoim domu, który naturalnie utożsamiają z ojczyzną. Trzecią najczęściej występującą odpowiedzią (w 9 województwach) było stwierdzenie, że ojczyzna to Polska jako państwo. Tę odpowiedź można interpretować jako rozumienie ojczyzny w kategoriach historycznych i kulturowych, co pokazuje, że dzieci identyfikują się z Polską jako krajem o bogatej historii i kulturze.

Rzadziej pojawiały się odpowiedzi, w których ojczyzna była utożsamiana z miejscem pochodzenia dzieci, narodem, rodziną, szkołą lub innymi aspektami. Wyniki badania wskazują, że dzieci wczesnoszkolne w Polsce mają różnorodne wyobrażenia na temat ojczyzny. Najczęściej utożsamiają ją z krajem, w którym żyją, domem, w którym mieszkają, lub Polską jako państwem. Analiza pokazuje, że dzieci identyfikują się z krajem, w którym żyją, co wskazuje na ich poczucie przynależności do społeczeństwa polskiego. Silne przywiązanie do domu jest naturalne, ponieważ to właśnie tam dzieci spędzają najwięcej czasu, co wpływa na ich postrzeganie ojczyzny. Dzieci postrzegają Polskę jako kraj o bogatej historii i kulturze, co świadczy o ich dumie z pochodzenia oraz o rozwiniętej świadomości kulturowej.

TABELA 55. WOJEWÓDZTWO A WYOBRAŻENIE NA TEMAT POJĘCIA OJCZYZNA PRZEZ DZIECI WCZESNOSZKOLNE (DANE W %).

Województwo	Kraj, w którym się urodziliśmy i mieszkamy	Dom, w którym mieszkamy	Polska (państwo)	Miejsce, skąd pochodzę	Naród	Rodzina	Szkoła	Inne
Dolnośląskie	5,2	0,2	0,3	0,8	0,3	0,1	0,0	0,3
Kujawsko-pomorskie	1,3	0,1	0,3	0,0	0,1	0,0	0,0	0,2
Lubelskie	5,3	0,3	0,8	0,8	0,0	0,1	0,2	0,3

Województwo	Kraj, w którym się urodziliśmy i mieszkamy	Dom, w którym mieszkamy	Polska (państwo)	Miejsce, skąd pochodzę	Naród	Rodzina	Szkoła	Inne
Lubuskie	0,3	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,2
Łódzkie	5,4	1,0	0,6	0,8	0,2	0,0	0,0	0,3
Małopolskie	8,4	0,7	1,0	0,8	0,3	0,0	0,0	0,5
Mazowieckie	5,5	0,8	1,0	0,5	0,4	0,0	0,3	0,4
Opolskie	3,4	0,3	0,5	0,5	0,1	0,0	0,0	0,3
Podkarpackie	3,3	0,5	0,3	0,4	0,2	0,0	0,0	0,4
Podlaskie	1,4	0,2	0,8	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Pomorskie	7,0	1,7	0,6	1,2	0,3	0,1	0,8	0,3
Śląskie	4,1	0,4	1,1	0,4	0,3	0,2	0,4	0,3
Świętokrzyskie	3,8	2,8	1,1	0,4	0,3	0,8	0,3	0,9
Warmińsko- mazurskie	1,2	0,2	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wielkopolskie	2,5	0,7	0,5	0,5	0,0	0,1	0,1	0,3
Zachodniopomorskie	2,8	0,6	0,8	0,2	0,1	0,0	0,1	0,2

Uwaga: Dane nie sumują się do stu procent, ponieważ respondent wpisał więcej niż jedną odpowiedź.

2.6. „Gdzie ty mieszkasz? – Między swymi”: znajomość regionu przez dzieci wczesnoszkolne

Regionalizm jako zjawisko kulturowe i społeczne jest kluczowym elementem kształtującym tożsamość jednostki oraz wspólnot lokalnych. Rozwijanie więzi z własnym regionem odgrywa istotną rolę w formowaniu tożsamości jednostki i kształtowaniu społeczności lokalnej. Dla dzieci z klas I–III proces ten jest szczególnie ważny, ponieważ w tym okresie kształtują się ich

pierwsze doświadczenia związane z otaczającym środowiskiem. Zrozumienie i szacunek dla własnego regionu w tym etapie rozwoju wpływają nie tylko na aspekty emocjonalne i społeczne dziecka, ale także na umiejętności interpersonalne oraz ogólną edukację obywatelską. W kontekście edukacyjnym warto podkreślić, że znajomość regionu jest kluczowym składnikiem edukacji lokalnej, która integruje wiedzę z zakresu geografii, historii, kultury i tradycji danego obszaru. Edukacja regionalna ma na celu przekazywanie informacji, rozwijanie wrażliwości, udzielanie wsparcia oraz pobudzanie postaw i działań mających na celu kształtowanie więzi z regionem, postrzeganym jako „mała Ojczyzna” lub „Ojczyzna prywatna” (Jerzy Nikitorowicz, 2011).

Dzieci w wieku szkolnym, poznając swój region, zdobywają nie tylko wiedzę o miejscu, w którym żyją, ale także uczestniczą w tworzeniu wspólnej tożsamości. Świadomość kulturowa i historyczna rozwijana przez edukację regionalną stanowi podstawę kształtowania szacunku i tolerancji wobec różnorodności, budowania silnych więzi społecznych oraz wzmacniania dziedzictwa kulturowego. „Dziedzictwo to nie tylko materialne dobra kultury – pisze Jacek Purchla – ale także nasza pamięć i tożsamość” (Purchla, 2010, s. 72).

W kontekście tego zagadnienia kluczowe jest pytanie, jak szkoła może wspierać poczucie więzi z własnym regionem u dzieci z klas I–III. Wprowadzanie różnorodnych form edukacyjnych, takich jak wycieczki terenowe, spotkania z lokalnymi artystami czy projektowanie prac plastycznych inspirowanych tradycją regionalną mogą efektywnie wspierać rozwijanie zainteresowań oraz poszerzanie wiedzy na temat otaczającego środowiska. W ten sposób szkoła nie tylko przekazuje wiedzę, ale także staje się przestrzenią, w której dzieci aktywnie uczestniczą w życiu lokalnej społeczności, rozwijając umiejętność doceniania i pielęgnowania swojego regionu. Należy jednak pamiętać, że „nie można ograniczać tej edukacji wyłącznie do działalności szkolnej, ponieważ odbywa się ona w wielu momentach życia społecznego, w którym bardzo ważną rolę odgrywają wpływy rodziny, najbliższego otoczenia, mediów oraz różnego rodzaju stowarzyszeń i związków” (Szwarc, 2022, s. 93).

Tabela 56 przedstawia wyniki badania dotyczące znajomości regionu przez dzieci wczesnoszkolne. Wyniki wskazują, że 61,1% uczniów zna charakterystyczne cechy swojego regionu. Tego typu dane nie napawają optymizmem, ponieważ 38,9% dzieci nie potrafi ich wymienić. Jest to szczególnie istotne w kontekście edukacji regionalnej, której celem jest kształtowanie świadomości regionalnej i patriotycznej. Należy rozważyć wprowadzenie zmian w programach nauczania, aby zwiększyć wiedzę uczniów na temat regionu, w którym mieszkają. Kreatywne nauczanie i rozwój wielowymiarowy ucznia odgrywają istotną rolę w tym procesie. „Sprzyjają temu atrakcyjne formy kształcenia aktywizujące i usamodzielniające młodych ludzi w poszukiwaniu, poznawaniu i przetwarzaniu różnorodnych informacji o własnym regionie, w którym na co dzień żyją. Rozwijają oni tym samym racjonalne myślenie, poszukują przyczyn i skutków różnych zjawisk, procesów i wydarzeń oraz wyciągają wnioski i przewidują rezultaty działań. Rozbudzenie ciekawości poznawczej będzie też motywować młodych ludzi do dalszej, samodzielnej nauki” (Krzysztof Miraj, 2023, s. 60).

TABELA 56. ZNAJOMOŚĆ REGIONU PRZEZ DZIECI WCZESNOSZKOLNE.

Kafetefia	Częstość	Procent
Mój region znany jest z...	920	61,1
Nie wiem	586	38,9
Ogółem	1506	100,0

Analiza danych przedstawionych w Tabeli 57 ujawnia zależności dotyczące znajomości regionu w kontekście płci, klasy oraz rozmów o Polsce w domu. Dziewczynki wykazują się nieco mniejszą znajomością regionu (59,5%), aniżeli chłopcy (63%). 40,5% dziewczynek stwierdzało wprost, że nie wie, czym charakteryzuje się region, w którym mieszkają. Interesujący jest fakt, że chłopcy wydają się częściej znać swój region (63,0%), choć 37% odpowiedziało „Nie wiem”. Analizując klasy, do których uczęszczają dzieci, zauważamy, że najlepiej znają swój region uczniowie klas trzecich (68%), a najmniej – uczniowie klas pierwszych (54,3%). Wyniki te sugerują, że starsze klasy mogą być lepiej zaznajomione

z lokalnym regionem. Kolejnym czynnikiem wpływającym na znajomość regionu wydają się rozmowy o Polsce w domu. Osoby, które takie rozmowy prowadzą, lepiej znają swój region (66%) w porównaniu do tych, które tego nie robią (47,3%). Natomiast osoby, które nie wiedzą, czy w domu prowadzone są rozmowy o Polsce, mają najniższy odsetek znajomości regionu (46,5%). Podsumowując, należy uznać, że chłopcy, uczniowie klas trzecich oraz osoby rozmawiające o Polsce w domu zdają się być bardziej zaznajomione z regionem. Analiza tych danych wskazuje na różnice w poziomie znajomości regionu w zależności od płci, klasy oraz prowadzenia rozmów w domu. Wyniki te mogą być przydatne dla lokalnych społeczności w dostosowywaniu działań edukacyjnych i społecznych w celu zwiększenia świadomości mieszkańców na temat swojego regionu.

TABELA 57. ZMIENNE NIEZALEŻNE A ZNAJOMOŚĆ REGIONU PRZEZ DZIECI WCZESNOSZKOLNE (DANE W %).

Zmienne		Mój region znany jest z...	Nie wiem	Ogółem
Płeć:	Dziewczynka	59,5	40,5	100
	Chłopiec	63	37	100
Klasa:	I	54,3	45,7	100
	II	54,8	45,2	100
	III	68	32	100
Rozmowy o Polsce w domu	Tak	66	34	100
	Nie	47,3	52,7	100
	Nie wiem	46,5	53,5	100

Dzieci, które potwierdziły znajomość swojego regionu, miały możliwość wskazania jego cech charakterystycznych. Precyzyjne określenie cech „rodzinnych stron” umożliwiło dokonanie klasyfikacji na podstawie geografii, zabytków, wydarzeń historycznych, elementów kultury, przemysłu i rolnictwa. Niektóre wypowiedzi sprawiały trudność w klasyfikacji, ponieważ były

zbyt ogólne, dotyczyły rzek, jezior itp. lub były charakterystyczne dla całego kraju.

Przykładem są potrawy takie jak „pierogi”, „bigos”, „ogórki kiszone”, „kotlet schabowy” czy „gołąbki”. Dlatego też stworzono alternatywny punkt w klasyfikacji nazwany „Inne”, w którym umieszczono wypowiedzi wykraczające poza ramy regionalizmu. Poniżej przedstawiono listę klasyfikacyjną obrazującą skojarzenia najmłodszych uczniów na temat ich regionu:

1. Geografia regionalna i topografia (Kaszuby, Górale, Góry Świętokrzyskie, kopalnia Krzemionki Opatowskie, Góra Świętej Anny, Tatry, Bieszczady, Jura Krakowsko-Częstochowska, Roztocze, Dolina Sanu i Wisły, Jasna Góra, Stare Miasto, Morze Bałtyckie, Jezioro Łebsko, zagrody żubrów).
2. Wydarzenia i postacie historyczne (bitwa pod Raclawicami, bitwa nad Bzurą, bitwa pod Cyncowem, bitwa warszawska, Tadeusz Kościuszko, Jan Szczepanik, Jan Długosz, Jan Wnęk, Antoni Troczewski).
3. Zabytki i muzea (Wawel, Zamek Królewski, Zamek Krzyżtopór, Zamek Piastów Śląskich, Zamek w Łapalicach, Zamek w Lublinie, Zamek Głuchowski, Zamek w Ujeździe, Pałac Kultury, Muzeum Powstania Warszawskiego, Stare Miasto w Warszawie, Kościół św. Anny, taras widokowy, Belweder, Pałac Prezydencki, Pałac Kultury i Nauki, Barbakan, Pałac Mostowskich, Pałac w Wilanowie, Dom Rodzinny Pileckich, Muzeum Nowoczesności, Muzeum Pałacu Saskiego, Muzeum w Nieborowie i Arkadii, Dworek Modrzewiowy, zabytkowe kościoły, bunkry Hitlera, Cmentarz Wojenny i Armii Wojska Polskiego w Starych Łysogórkach, Pomnik „Solidarności”, Pałac Kotulińskich, koziołki w Poznaniu, Katery, Fontanna Neptuna, Pomnik Jana Pawła II, lasy, tereny zielone, tzw. Zielone Płuca Polski, Majdan, Góra Czcibora, Cmentarz Siekierski, Grób Nieznanego Żołnierza, Park Kotulińskich, Park Radolińskich, mury obronne, Orzeł Piastowski, zabytkowe piwnice, ruiny zamku, Skansen w Nowogrodzie).
4. Kultura i tradycje (gwara górska, gwara śląska, język kaszubski, strój łowicki, kaszubski haft, wyplatanie koszyków, wyroby osikowe, flisacy, ubiór regionalny, Święto Róży, regionalne domy, okiennice kolorowe, sosna).

W tym punkcie uwzględniono również postacie z legend i podań, które są charakterystyczne dla danego regionu: czarownice i sabat czarownic, Kłobuk, Smok Wawelski, Syrenka Warszawska.

5. Potrawy tradycyjne: pierniki toruńskie, rogałe świętomarcińskie, pyry z gzikiem, cebularz, oscypki, kluski śląskie, babka ziemniaczana, kiszka ziemniaczana, pieretacze, krakowskie obwarzanki, paprykarz szczeciński, pieróg biłgorajski, forszmak, kutia.
6. Przemysł i produkcja (ozdoby choinkowe, sztuczne choinki, Browar Namysłów, duża farma wiatraków, kopalnie węgla kamiennego, huty stali, przemysł metalurgiczny, fabryka Velux, kopalnie miedzi, rafinerie, zakład papierniczy, największa elektrownia w Europie, Port w Szczecinie, Port Gdański, port w Gdyni, wyroby z bursztynu, produkcja sit, sady, wikliniarstwo, produkcja cukierków „Odra”, produkcja szkła).
7. Gospodarka rolna (biały ser, plantacje choinek, plantacje truskawek, winnice, uprawa pszenicy, uprawa ziemniaków, stadnina koni, stawy milickie (hodowlane), uprawa malin, uprawa owoców miękkich, hodowla kwiatów).
8. Inne: „brak katastrof naturalnych”, „1 z 10 najlepszych regionów w Europie, znany z lasów, gór, jezior, przemysłu, najlepszej w Polsce infrastruktury, miłych i dumnych ludzi”, „byliśmy w niewoli, 18 listopada 1918 odzyskaliśmy niepodległość”, „Chełmno jest krajem miłości”, „ciuchcia, która kiedyś jeździła w moim mieście”, „dobre granie w siatkówkę ZAKSA Kędzierzyn-Koźle”, „duża ilość pól i łąk”, „można zobaczyć tu również liczne jeziora i lasy”, „flagi biało-czerwone”, „hymn”, „jest tu stolica naszego kraju”, „Kutno jest miastem róż”, „jeziora, malownicze lasy, imponujące wzgórza, monumentalne zamki, kunsztowne pałace, zabytkowe kościoły, jedna z nielicznych piramid w kraju, wspaniały skansen, piękny ogród zoologiczny”, „kiedyś był stolicą”, „mój region jest znany z miedzi”, „mój region jest znany z turystyki”, „mój region jest znany z dużej wiary w Boga i Pana Jezusa”, „mój region jest znany z gór, bo mieszkam w Bieszczadach”, „mój region jest znany z piaszczystych plaż i morza Bałtyckiego oraz z tego, że jest największy w Polsce”, „mój region znany jest z zróżnicowanej pogody”, „moje miasto słynie z licznych kościołów, praktycznie na każdej ulicy znajduje się jakiś

zabytkowy kościół lub katedra, dlatego nazywane jest miastem kościołów”, „Pogoń Szczecin”, „rajd kościuszkowski”, „Tarnów pierwszy odzyskał niepodległość”.

Powyższe dane wskazują, że dzieci w klasach I–III szkół podstawowych mają wyobrażenie na temat swojego regionu. Należy zauważyć, że niektóre regiony, ze względu na turystykę, są bardziej popularne, co prowadzi do poszerzonej wiedzy na ich temat. W punkcie „Inne” zauważalny jest aspekt sportowy oraz elementy symboli narodowych. Wnioskując, można uznać, że należy położyć większy nacisk na edukację regionalną, dostosowując metody nauczania do specyfiki mniej znanych regionów, aby dokładniej ukazać wyróżniające je elementy.

Zakończenie

Powyższa treść stanowi spektrum informacyjne związane z edukacją narodową i patriotyczną. Z badań wynika, że dzieci posiadają wiedzę składającą się z elementów budujących, w ich młodych umysłach, poczucie patriotyzmu prowadzące do kształtowania własnej tożsamości narodowej. Wykazują się wiedzą na temat kształtu granic Polski czy też symboli (biały orzeł, czyli godło Polski, hymn Polski, flaga Polski) i barw narodowych (bieli i czerwieni) stanowiących elementarne podstawy edukacji patriotycznej. Ta wiedza opiera się na ustalaniu właściwych norm społecznych oraz wartości, a także na przekazywaniu przez nauczycieli informacji umożliwiających zrozumienie kultury narodowej i regionalnej. Te informacje czerpią z podstawowych grup społecznych, takich jak rodzina czy społeczność szkolna. Ponadto do rozwinięcia informacji dotyczących poruszanej tematyki mogą się przyczyniać najbliższe środowiska lokalne, społeczności regionalne, a nawet cały naród polski.

Po przeanalizowaniu zebranego materiału badawczego nasuwają się cztery kluczowe wnioski: pierwszy oscyluje wokół pojęcia „ojczyzna”, drugi dotyczy znaczenia rozwoju świadomości regionalnej, trzeci – znaczenia edukacji regionalnej i patriotycznej w szkołach, a czwarty rozmów rodziców z dziećmi na tematy związane z Polską.

W odniesieniu do pierwszego wniosku ważne jest szczegółowe zaprezentowanie dzieciom różnych znaczeń pojęcia „ojczyzna”. Badanie wykazało, że dzieci różnie je rozumieją. Dla niektórych dzieci ojczyzna oznacza kraj, w którym się urodziły i mieszkają, utożsamiając ją z Polską jako państwem, w ramach którego mieszkańcy dzielą wspólną historię, kulturę i tradycje. Taka definicja wiąże się z percepcją ojczyzny jako narodu i państwowości, co odzwierciedla się w edukacji i mediach. Inne dzieci kojarzą ojczyznę z bardziej osobistymi elementami, takimi jak dom, rodzina czy szkoła. Dla nich, ojczyzna oznacza bezpieczeństwo, miłość i przynależność. To szczególnie interesujące, gdyż pokazuje, jak pojęcia narodowe przekształcają się w bardziej intymne doświadczenia w młodym wieku. To ujęcie ojczyzny podkreśla jej osobisty wymiar, wykraczający poza oficjalne definicje i zakorzeniający się w codziennych doświadczeniach i emocjach. Wskazuje też na istotność poczucia

przynależności i znajomości otoczenia. Ojczyzna staje się „czymś” bliskim, namacalnym i zrozumiałym na poziomie codziennego doświadczenia.

Te różnorodne interpretacje ojczyzny mają kluczowe znaczenie dla edukacji, podkreślając potrzebę elastycznego podejścia do nauczania, uwzględniającego różne perspektywy i doświadczenia dzieci. Edukacja powinna zwracać uwagę na różne znaczenia, jakie dzieci przypisują ojczyźnie, uwzględniając doświadczenia i tła kulturowe uczniów. Takie podejście może pomóc dzieciom zrozumieć i docenić zarówno osobiste, jak i szersze aspekty ojczyzny. Dodatkowo rozumienie ojczyzny przez dzieci jest kształtowane przez różne czynniki (rodzina, media, szkoła) oraz ich własne doświadczenia zdobyte w grupach rówieśniczych. Wszystkie te elementy łączą się, tworząc dynamiczne i wielowymiarowe postrzeganie ojczyzny. Ważne jest, aby nauczyciele byli świadomi tych złożonych interakcji i promowali holistyczne podejście do nauczania o ojczyźnie.

W świetle badań należy mieć na uwadze, iż edukacja na temat ojczyzny powinna być bardziej zorientowana na ucznia, uwzględniać różne perspektywy i doświadczenia dzieci. Powinna promować otwartość, dialog i zrozumienie międzykulturowe, a także zachęcać dzieci do refleksji nad własnymi doświadczeniami i przemyśleniami na temat ojczyzny. Taki interaktywny i wielowymiarowy model edukacji może lepiej przygotować dzieci do życia w coraz bardziej globalnym i zróżnicowanym świecie, jednocześnie umacniając ich tożsamość i poczucie przynależności do swojego kraju i społeczności.

Drugim kluczowym wnioskiem jest obserwacja, że świadomość narodowa i regionalna rozwija się wraz z wiekiem dzieci, co ma istotne implikacje dla procesu edukacyjnego. Wyniki badania wykazują, że starsze klasy szkolne wykazują głębsze zrozumienie i większą identyfikację z własnym regionem. Wskazuje to na ważną rolę edukacji w kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej. Młodsze dzieci często mają ograniczoną wiedzę o swoim regionie i kraju. Ich postrzeganie ojczyzny jest w dużym stopniu związane z bezpośrednim otoczeniem, takim jak rodzina, szkoła czy miejscowość, w której żyją. W miarę dorastania dzieci zaczynają zdobywać szerszą wiedzę o swoim państwie i narodzie, jego historii, kulturze i geografii, co przekłada się na ich tożsamość narodową i regionalną. Ten proces jest częściowo naturalny i wynika z rozwoju poznawczego, ale jest również silnie

wspierany przez system edukacyjny. Warto podkreślić, że edukacja narodowa i regionalna powinna być zawsze dostosowana do wieku i poziomu rozwoju dzieci. Na niższych etapach edukacyjnych powinna skupiać się na tworzeniu pozytywnego obrazu ojczyzny poprzez historię, tradycje i symbole, które są zrozumiałe i bliskie dzieciom. W kolejnych latach edukacji można wprowadzać bardziej złożone i szczegółowe tematy, dotyczące historii narodowej, geografii regionalnej, ważnych wydarzeń i postaci historycznych. Sugeruje się, aby edukacja była na tym etapie angażująca i interaktywna. Metody, takie jak projekty grupowe, dyskusje, wycieczki edukacyjne i spotkania z lokalnymi postaciami, mogą pomóc uczniom lepiej zrozumieć i docenić swoje dziedzictwo narodowe i regionalne. Dzięki temu edukacja staje się nie tylko procesem przekazywania wiedzy, ale także budowania tożsamości i przynależności.

Świadomość narodowa i regionalna nie jest izolowanym zjawiskiem, lecz ma kontekst globalny. W związku z tym edukacja powinna również obejmować znajomość i rozumienie innych kultur i narodów, co pozwala na rozwijanie umiejętności międzykulturowych. Taka holistyczna perspektywa jest niezwykle ważna w dzisiejszym świecie, gdzie zrozumienie i szacunek dla różnorodności kulturowej są kluczowe dla współistnienia i współpracy międzynarodowej. Tu też powinno się uwzględniać lokalność, czyli dostosować edukację patriotyczno-narodową i regionalną do lokalnych realiów i potrzeb społeczności. Różne regiony Polski mają swoją unikalną historię, kulturę i tradycje, które powinny być odpowiednio reprezentowane w programach edukacyjnych. Dostosowanie edukacji do lokalnego kontekstu nie tylko zwiększa jej trafność i skuteczność, ale również pomaga w kształtowaniu silniejszego poczucia przynależności i tożsamości regionalnej. Należy zatem podkreślić znaczenie zróżnicowanych, angażujących i adekwatnych metod nauczania, które będą wspierać ten rozwój na każdym etapie edukacji.

Trzeci wniosek z badania kładzie nacisk na ważną rolę edukacji regionalnej i patriotycznej w szkołach, co ma kluczowe znaczenie dla kształtowania świadomości narodowej i regionalnej wśród młodszych pokoleń. Edukacja taka powinna obejmować wiedzę o historii, kulturze, geografii i tradycjach regionu, jak również kształtować postawę szacunku i dumy narodowej.

Co ważne, edukacja regionalna i patriotyczna pełni istotną funkcję w budowaniu tożsamości. Dzięki niej dzieci zdobywają wiedzę o swoich korzeniach, miejscu urodzenia oraz unikalnych cechach kultury i tradycji, które formują ich społeczność. Dlatego istotne jest, aby programy nauczania w szkołach były starannie planowane i obejmowały treści związane z historią narodową, regionalną, a także lokalnymi tradycjami i obyczajami. Dodatkowo edukacja patriotyczna nie powinna sprowadzać się jedynie do przekazywania suchych faktów, lecz zaangażować uczniów poprzez aktywne uczestnictwo i doświadczenie kultury narodowej i regionalnej. Metody takie jak projekty, prezentacje, uroczystości szkolne, konkursy historyczne i artystyczne, wycieczki do miejsc historycznych oraz spotkania z ekspertami i świadkami historii mogą przyczynić się do głębszego zrozumienia i większego zaangażowania uczniów w proces nauczania. W tym wypadku sugeruje się „odchudzenie” podstaw programowych oraz możliwość prowadzenia zajęć poza szkołą, dzięki czemu znajdzie się miejsce i czas chociażby na większą liczbę wycieczek terenowych.

Kluczowym elementem edukacji regionalnej i patriotycznej jest rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia. Edukacja powinna zachęcać do refleksji nad historią i tożsamością narodową, a także umożliwiać dyskusje na tematy kontrowersyjne i złożone. Taka postawa pozwala na formowanie bardziej świadomych i odpowiedzialnych obywateli, zdolnych do oceny informacji i formułowania przemyślanych opinii. Edukacja regionalna i patriotyczna powinna być inkluzywna i uwzględniać różnorodność społeczeństwa. Polska przestaje być krajem, o którym stereotypowo mówi się, że jest homogeniczny narodowo. Zwiększa się liczba imigrantów, zwłaszcza z Ukrainy, a także z krajów Azji Centralnej i Południowej (Tadżykistanu, Sri Lanki, Nepalu, Filipin) i państw afrykańskich (Piekutowski, 2023), co prowadzi do różnorodności kulturowej. Włączenie perspektyw mniejszości narodowych i etnicznych do programów nauczania nie tylko sprzyja zrozumieniu i szacunkowi dla różnorodności, ale również pomaga budować spójną, wielowarstwową tożsamość narodową. Edukacja regionalna i patriotyczna powinna także uwzględniać współczesne wyzwania i osiągnięcia Polski jako narodu. Dzieci powinny być świadome nie tylko historii, lecz również obecnych osiągnięć kraju w dziedzinach takich jak nauka, technologia, sport czy sztuka. Wprowadzanie elementów związanych z nowoczesnością Polski pozwala na

kształtowanie poczucia dumy i przynależności do narodu, który aktywnie przyczynia się do globalnego rozwoju.

Wniosek czwarty dotyczy znaczącego wpływu rozmów prowadzonych w domu na rozwój świadomości regionalnej i narodowej dzieci. Wyniki badania wyraźnie wskazują, że rozmowy prowadzone w domu mają istotny wpływ na rozwój świadomości regionalnej i narodowej u dzieci. Warto podkreślić znaczenie interakcji rodzinnych w kształtowaniu wiedzy i postaw wobec kraju i regionu. Dane sugerują, że dzieci, które regularnie dyskutują w domu na temat Polski, jej historii, kultury i tradycji, wykazują wyższy poziom znajomości regionu i większą identyfikację z nim. To potwierdza kluczową rolę rodziny i otoczenia domowego w edukacyjnym oraz społecznym rozwoju dziecka. Rodzina stanowi pierwsze i fundamentalne środowisko, w którym dziecko nabywa wiedzę o świecie, ucząc się wartości, norm i postaw (socjalizacja pierwotna). Dyskusje w domu na tematy związane z historią, kulturą i tradycjami narodowymi oraz regionalnymi mogą głęboko wpłynąć na sposób, w jaki dzieci postrzegają swoje dziedzictwo. Dzięki nim dzieci mogą lepiej zrozumieć swoje korzenie i rozwijać więź z miejscem, z którego się wywodzą.

Istotne jest, aby rodzice i opiekunowie byli świadomi swojej roli w edukacji dzieci dotyczącej świadomości narodowej i regionalnej. Zachęcanie do otwartych i uczciwych rozmów na temat historii, kultury i polityki kraju stanowi bezcenne narzędzie w kształtowaniu świadomych i odpowiedzialnych obywateli. Rozmowy te nie powinny ograniczać się jedynie do zdawkowych informacji na temat symboli i barw narodowych, świąt państwowych, przekazywania faktów historycznych, lecz powinny również obejmować refleksję nad współczesnymi wydarzeniami i wyzwaniem, przed którymi stoi Polska. Dzieci powinny mieć możliwość zadawania pytań, wyrażania opinii i uczestniczenia w dyskusjach, co umożliwi im rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia oraz zrozumienie złożoności współczesnego świata. W kontekście analiz należy podkreślić, że edukacja narodowa i regionalna nie kończy się za progiem szkoły. Jest ciągłym procesem, w którym kluczową rolę odgrywa rodzina. Wspieranie przez rodziców edukacji dziecka w zakresie świadomości narodowej i regionalnej, poprzez rozmowy, wspólne czytanie, odwiedzanie miejsc historycznych czy uczestnictwo w lokalnych wydarzeniach kulturowych, jest nieocenionym wkładem w rozwój młodego pokolenia.

Niniejszy raport rzuca światło na złożoność i wielowymiarowość pojęcia ojczyzny w percepcji dzieci. Wskazuje także na ważną rolę edukacji – zarówno szkolnej, jak i domowej – w kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej młodszych pokoleń.

W kontekście tych wyników badań zachęcamy do dalszego odkrywania wiedzy w tej dziedzinie oraz do rozwijania innowacyjnych metod nauczania, które będą wspierać dzieci w zrozumieniu i docenianiu swojej ojczyzny i regionu. Utrwalenie w młodym pokoleniu wiedzy na temat tożsamości narodowej jest ważnym etapem kształcenia odpowiedzialnego obywatela.

Bibliografia:

- Albrecht, A. (2016). *Czy dzieci trzeba uczyć patriotyzmu?* W:
<https://www.szkolneinspiracje.pl/czy-trzeba-uczyc-dzieci-patriotyzmu/> (Dostęp:
17.12.2023).
- Babbie, E. (2004). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo
Naukowe.
- Bełza, W. (2021). *Katechizm polskiego dziecka (zbiór)*. Warszawa: Fundacja Nowoczesna
Polska.
- Deval, B. i Session, G. (1994). *Ekologia głęboka*, tłum. E. Margielewicz, Warszawa: Wyd.
„Pusty obłok”.
- Dmowska, A. *Czynniki sprzyjające prawidłowemu rozwojowi dziecka*. Siedlce: Poradnia
psychologiczno-pedagogiczna. Wersja pdf z prywatnych zbiorów.
- Dyczewski L. (2012). *Święto i jego kulturotwórcza rola*. Kultura i Społeczeństwo, 4, s. 22-23.
- Dziennik Ustaw z 2019 roku. Poz. 1509.
- Ewertowska, U. (2023). *Główne wartości i cele pracy w edukacji wczesnoszkolnej*. Oleśnica:
PCEiK (wersja pdf).
- Gutkina, S. (2022). *The Polish Flag: Everything You’ve Ever Wanted to know*. W:
<https://culture.pl/en/article/the-polish-flag-everything-youve-ever-wanted-to-know>
(Dostęp: 17.11.2023).
- <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/szkola-do-hymnu-2023--podsumowanie> (dostęp
25.11.2023).
- <https://www.gov.pl/web/kppsp-wagrowiec/dzien-flagi-rzeczypospolitej-polskiej> (Dostęp:
17.11.2023).
- <https://kalendarz.livecity.pl/swieta-panstwowe/2022> (dostęp 01.12.2023).
- [https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/zolnierze-wykleci/narodowy-
dzien-pamieci-zolnierzy-wykletych](https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/zolnierze-wykleci/narodowy-dzien-pamieci-zolnierzy-wykletych) (Dostęp 04.12.2023).

<https://radioolsztyn.pl/po-raz-piaty-odbyla-sie-akcja-szkola-do-hymnu/01666411> (dostęp 25.11.2023).

<https://www.szkolneinspiracje.pl/polskie-symbole-narodowe-materialy-na-lekcje-w-klasach-1-3/> (Dostęp 15.11.2023).

Jankowska, D. M. (2019). *Trajektorie rozwoju wyobraźni twórczej w dzieciństwie*. Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.

Jaszcyszyn E., Jakubowska E. (2017). *Wychowanie obywatelskie i społeczne w klasach I-III szkoły podstawowej*. Lubelski Rocznik Pedagogiczny, T. XXXVI, z. 1, 157-169.

Karkowska M. (2019). *Polska tożsamość narodowa w świetle badań społecznych*. Infos, 3 356. W: [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/E08F78E79DA2EAFDC12583C4002CB5CC/\\$file/Infos_256.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/E08F78E79DA2EAFDC12583C4002CB5CC/$file/Infos_256.pdf). (Dostęp 12.11.2023).

Nikitorowicz, J. (2011). *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*. W: red. A. Cudowska. Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie.

Miraj, K. (2023). *Wartość edukacji regionalnej we współczesnej szkole*. W: red. P. Żebrok (47-63). *Szkoła wobec wyzwań współczesności. Różnorodne perspektywy*. Kraków-Bielsko Biała: Jonatan.

Ossowski, S. (1984). *o ojczyźnie i narodzie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Piekutowski, J. (2023). *Migracje: nie wykorzystana (na razie) szansa Polski*. Warszawa: Warsaw Enterprise Institutes.

Sikora-Graca M. (2014). *Edukacja, pojęcie patriotyzmu a bezpieczeństwo państwa. wybrane aspekty*. Security, Economy & Law, 6–31.

Purchla, J. (2010). *W stronę systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce*. Zarządzanie publiczne, 2 (12), 69–82.

Skarbek, W. (2013). *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.

Stanisz, A. (2006). *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny*. Kraków: StatSoft Polska.S. 199

Szwarc, A. (2022). *Edukacja regionalna w opinii uczniów szkół podstawowych – komunikat z badań*. Pedagogika 1 (456), 79-97.

Turska, E. (2017). *Dom rodzinny jako przestrzeń kształtowania tożsamości*. W: Dom rodzinny w doświadczeniu (auto)biograficznym (19-30). Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego.

Wojdat, M. i Cywiński P. (2022). *Miejska gościnność. Wielki wzrost, wyzwania i szanse*. Raport o uchodźcach z Ukrainy w największych polskich miastach. Warszawa: Centrum Analiz i Badań, Unia Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza.s 15.

Ulańska, P. (2022). *Edukacja międzykulturowa w edukacji wczesnoszkolnej – czynnik kształtujący wiedzę, zachowania i tożsamość uczniów*. W: red. E. Kulas (118-147)Deficyty edukacji - diagnoza kulturowa. Katowice : Morgenroth.

Walczak, A. (2011). *o symbolu w kulturze i jego rozumieniu*. Kultura i Wychowanie, 1 (1), 87-101.

Zormanowa L. (2018). *Tożsamość narodowa i regionalna dzieci i młodzieży na Zaolziu*. Podstawy edukacji. Podejście interdyscyplinarne, 11, 171-182.